

Torsdagen den 9 december

Kl. 19.30

Förhandlingarna leddes till en början av herr förste vice talmannen.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen***§ 1 Ändringar i byggnads- och expropriationslagstiftningen (forts.)**

Fortsattes överläggningen angående civilutskottets betänkanden nr 26 och 27.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Jag har begärt ordet med anledning av vad herr Bohman anförde i sitt inlägg före middagspausen.

Han tog upp frågan om ersättning för förlorad glesbebyggelserätt. Jag vill i det avseendet bara erinra herr Bohman om att hans parti 1947 var med om att knäsetta en princip som innebar att en markägare inte skulle ha rätt till betalning för att han fick avstå från att bygga på ett olämpligt sätt. Vi kan sålunda säga att den principen gäller i fråga om markägandet i vårt land.

Nu tvingas vi på grund av utvecklingen att försöka planera också i andra delar av landet. Då skulle det väl te sig litet underligt om man skulle knäsetta en ny princip för dessa områden.

Vad jag kanske i första hand fäste mig vid i herr Bohmans inlägg var att han talade så varmt för tanken på att så många människor som möjligt skulle kunna bygga sig ett fritidshus. Om jag fattade herr Bohman rätt skulle möjligheterna för människorna att bygga fritidshus bäst gagnas om man avstod från att förstärka planeringen.

Jag vet inte om herr Bohman har reda på hur många människor i vårt land som i dag har fritidshus. Det är 15 procent av hushållen som har tillgång till fritidsstuga. Jag har precis samma uppfattning som herr Bohman, nämligen att alla som så önskar skall få denna möjlighet. Men folkpartiet, centerpartiet och vi är överens om konstaterandet att vi redan i dag har en sådan knapphet på mark i de attraktiva lägena, att det säkerligen finns skäl för oss att planera väl om vi skall kunna skapa möjligheter för de många människorna att bättre utnyttja sin fritid. Vi vet också att vi kommer att befinna oss i den situationen att inte alla människor önskar bygga sig ett fritidshus. Många människor har inte råd än så länge eller önskar inte bygga en fritidsstuga, utan de vill pröva andra möjligheter till rekreation. Många kanske vill utnyttja en semesterby, andra kanske vill bedriva camping eller rörligt friluftsliv.

Enligt vår uppfattning bör man sörja för att de attraktiva lägen vi har planeras så, att alla människor har en möjlighet att komma ut i naturen och få rekreation i en god miljö. Jag tror att vi här har den väsentliga skillnaden mellan å ena sidan herr Bohman och moderata samlingspartiet och å andra sidan oss.

Jag lärde mig nämligen en gång i tiden som ung att, när gamla högern talade om frihet, lyda Ernst Wigforss' råd. Han gav oss rådet att fråga: Frihet för vem? Det visade sig som regel, när man provade gamla högerns frihetsbegrepp, att det var frihet för ett begränsat fåtal människor att ordna för sig som de ville och på bästa sätt, men ingen tanke på hur problemet skulle klaras för de många människorna. Det förefaller mig som om herr Bohman är inne på ungefär samma linje i dag. Han tycks inte vara medveten om att det är trångt om marken i de mest attraktiva lägena. Han tycks inte förstå att om det verkligen skall bli så att alla får goda möjligheter, måste vi försöka hushålla med marken i de goda lägena.

Sedan är det självfallet på det sättet att vi också i vissa delar av vårt land allt framgent kommer att ha goda möjligheter till vad vi kallar glesbebyggelse. Avsikten är naturligtvis inte — jag upprepar det på nytt — att man skall genomdriva någon typ av detaljplanering i hela landet, som skulle nödvändiggöra en annan form av bebyggelse än glesbebyggelse, där detta inte behöver komma i fråga. Men det är viktigt — och där är vi tydligen överens med de övriga partierna — att vi sörjer för att även denna typ av bebyggelse kommer till stånd på ett sådant sätt att vi utnyttjar våra maktresurser riktigt.

Här har vi alltså vattendelaren mellan moderata samlingspartiet och oss. Det tjänar inte så mycket till, föreställer jag mig, att vi försöker att övertyga varandra, för vi kommer aldrig att mötas på den punkten, herr Bohman och jag. För mig gäller det att vi skall sörja för att alla människor får så likvärdiga förutsättningar som möjligt till en hygglig miljö. Jag tror att herr Bohman har glömt bort att det gäller alla människor.

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Herr talman! När vi 1947 tog bort rätten till ersättning för mistad tätbebyggelse var det baserat på de alldeles speciella förutsättningar som gäller för komprimerad bebyggelse. En förutsättning för borttagandet var att rätten till glesbebyggelse skulle vara kvar och att man skulle få ersättning för den händelse man nekades glesbebyggelse. Den rätten har alltså funnits kvar ända till nu då civilutskottets socialdemokratiska majoritet avskaffar den och också avskaffar ersättningsrätten.

Herr Lundkvist uppger att 15 procent av hushållen har fritidshus. Ja, det är alldeles för litet. I detta stora, land borde det vara en uppgift för myndigheterna att se till att ett växande antal människor får den möjlighet till förankring i naturen som ett fritidshus ger dem och som de annars saknar i urbaniseringsprocessens Sverige. Det är just detta som ligger bakom den argumentation jag har bedrivit här i dag. Och uppgiften är väl så viktig som den strävan statsmakterna gjort till sin, nämligen att tillgodose det rörliga friluftslivets intressen. Det skall inte vara antingen-eller utan i allra högsta grad både-och.

Det råder knapphet på mark, säger statsrådet. Nej, det gör det inte. Jag bestrider att det generellt sett råder knapphet på mark för sådan här bebyggelse. Däremot råder det knapphet på mark i de mest attraktiva lägena. Det kommer alltid att råda knapphet på sådant som är attraktivt. Det vet vi. Kring storstäderna kommer det alltid att råda brist på mark.

Där behövs planering, vilket jag ingalunda har bestridit. Men vad jag har bestridit är att det skulle behövas generellt förbud mot glesbebyggelse, det är ju det som ligger bakom utskottsmajoritetens ståndpunkt.

Vad kostar en prövning av varje särskilt fall av glesbebyggelse i nya tjänster och i ytterligare byråkratisering? Vet statsrådet Lundkvist hur lång tid det i dag tar att få ett vanligt byggnadslov behandlat? JO har ju uppmärksammat den saken. Hur många flera människor måste ni anställa runt om hos de planerande myndigheterna för att klara av den uppgiften? Det skulle jag verkligen vilja veta.

Socialdemokraterna går som alltid tillbaka till gamla tider och talar om det gamla högerpartiet, om Lindman och om den "frihet för ett begränsat antal människor" som vi skulle vilja tillgodose. Jag upprepar att vi vill åstadkomma frihet att bygga för allt flera människor, för de många. Det är dem jag tänker på, när jag har argumenterat i dag.

Visst talar statsrådet och andra socialdemokrater i propositionen och i utskottets betänkande om att glesbebyggelse är värdefull och att man i stor utsträckning måste räkna glesbebyggelse runt om i landet, men detta talar man om mera i förbigående, efter det att man har konstaterat att glesbebyggelse innebär slöseri med mark, ett dåligt utnyttjande av mark, och att de förslagen syftar till att begränsa glesbebyggelserätten.

Varför inte hellre vända på resonemanget och anlägga ett positivt betraktelsesätt? Varför inte undersöka, om inte samhället med olika medel skulle kunna stimulera den fasta fritidsbebyggelse som jag eftersträvar, finna lämpliga planeringsformer, kombinerade med ersättning för dem som går miste om rätten för att därigenom garantera rättvisa, jämlikhet och rättssäkerhet? Man bör söka sig fram på den vägen hellre än att plötsligt, över en natt, upphäva glesbebyggelserätten och upphäva också ersättningsrätten för de människor som går miste om den rätt de hittills har haft. Bygglagutredningen arbetar med dessa frågor. Varför kör ni över dem? Naturvårdskommittén sysslar också med frågorna. Varför kör ni över dem? Varför kan ni inte lugna ner er och klara ut hur man skall kunna ge de många människor som det här är fråga om ökade möjligheter?

Gå runt och fråga dessa, som jag nu tänker på, om de vill ha en egen markbit i vårt land! Jag kan bara säga att det är väldiga köer i t. ex. Stockholm därför att människorna fortfarande i högsta grad är förankrade i jorden. Jag tycker att det vore riktigt att hjälpa till att lösa problemet i stället för att gå den negativa vägen. Jag har i mitt anförande kritiserat den socialdemokratiska regeringen därför att den i en tid, då barnen, familjerna och människorna för att kunna överleva påfrestningarna i samhället behöver en bättre miljö och en fastare förankring i naturen, väljer att inta en negativ inställning i stället för en positiv. Ja, det är ingenting att skratta åt; herr statsråd, frågan är allvarlig!

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Jag konstaterar att herr Bohman nu börjar få svårt att hålla reda på vad han säger.

Han börjar med att erkänna att det råder knapphet på mark i de

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

attraktiva lägena. Sedan säger han att han önskar att alla kunde få en fritidsstuga. Därpå säger han att köerna är väldiga. Så frågar han, varför socialdemokratin inte vill hjälpa till att lösa de här problemen för människorna.

Av den argumenteringen drar han slutsatsen att man skall avstå från att planera. Jag förstår att han menar, att om man gör det, blir köerna kortare, och markområdena större.

Vad är det för underligheter som skulle inträffa, herr Bohman, om man avstode från att hushålla med den mark som är knapp? Vi är ju överens om att den är knapp.

Så säger herr Bohman att vi vill hindra eller förbjuda glesbebyggelse. Det är inte fråga om det. Jag har sagt många gånger i dag att det gäller att se till att också glesbebyggelsen tillkommer under sådana förhållanden att vi hushållar med vår mark på ett riktigt sätt. Som jag har sagt tidigare är vi överens med de övriga partierna om detta; och det är naturligt, eftersom de drar riktiga slutsatser av de problem som herr Bohman rullar upp men som han uppenbarligen inte vill vara med om att lösa.

Då kommer den gamla misstanken in i bilden – det kan inte hjälpas, herr Bohman. Jag kan aldrig tro att herr Bohman är så ologisk som han låter. Han tycker det är bra om detta får regleras så att säga marknadsvägen, så att den som har råd kan komma över de mest attraktiva lägena och att det sedan får bli som det blir för resten av medborgarna.

Det är där våra uppfattningar skiljer sig. Vi kan inte se saken på det sättet. Vi känner problemen. Vi menar att alla bör få lika chanser, och vi bör planera för möjligheterna att ge alla lika chanser.

Herr BOHMAN (m) kort genmäle:

Herr talman! Beskylningarna för motsägelser kan ju returneras, herr statsråd!

Utgångspunkten för mitt anförande – jag upprepar det på nytt – är att vi i vårt land har mycket betydande latent resurser, som går att utnyttja för fast fritidsbebyggelse, om man bara vill. Det borde vara ett intresse för myndigheterna att verka för att dessa resurser utnyttjas i största möjliga utsträckning i stället för att kräva en detaljplanläggning av bebyggelsemöjligheterna och upphäva den rätt till ersättning som svenska jordägare har blivit sig tillförsäkrade tidigare och senast 1947.

Det råder knapphet på marktillgångar i våra storstäders närhet – det är det väl ingen tvekan om. Vem som kommer att förfoga över dem – om det blir den som har mest betalt eller den som har minst betalt – behöver vi inte debattera. Finns det en begränsad tillgång på mark, som står till förfogande för bebyggelse, kommer ju alltid prismekanismen in i bilden. Tyvärr är det på det sättet. Det är bl. a. därför vi bör öka tillgångarna. Och det finns stora möjligheter. Far runt i det mellansvenska landskapet, herr Lundkvist och ärade kammarkolleger, och titta efter hur det ser ut där bondgårdarna ligger strödda över bygden. Om vi tänker oss att vi i anslutning till varje sådan bondgård öppnar möjlighet att upplåta ett eller ett par fritidshus på markenklaver i jordbrukslandskapet, hur mycket mark skulle man då ställa till förfogande för fritidsbebyggelse? Räkna ut

hur många jordbruk vi har och multiplicera detta med två eller tre. Sådan bebyggelse skulle mycket enkelt kunna komma till stånd utan någon planläggning. Men om man kräver att all sådan bebyggelse skall detaljplaneras kommer den inte till stånd. Bl. a. därför att det kommer att krävas en oerhörd apparat för att genomföra detta; skall även glesbebyggelsen regleras och detaljplaneras, då blir det den typ på bebyggelse som jag tillåtit mig att kritisera här i dag. Det blir samlade fritidsbyar, starkt koncentrerade och utan den miljö som jag tycker är så väsentlig, med små och dyra tomter, en bebyggelse som kräver yrkesmässiga exploatörer. Det slags av fritidsbebyggelse vänder jag mig emot. Nej, utnyttja i stället de stora möjligheter jag anvisat.

Alla skall ha "lika chans", säger statsrådet. Jag har en känsla av att det med statsrådets grundsyn blir så att ingen får en chans. Jag är ute efter att ge *alla* människor större möjligheter att bygga. Jag vill ge en rekommendation till statsrådet Lundkvist. När Ni lugnat ned Er litet, sätt Er då ned och fundera över de här sakerna. Tänk efter om det inte möjligen skulle vara värt att ta ett ordentligt initiativ för att ge människor ökade möjligheter att bygga och äga fritidshus och mark runt om i vårt land. Det är vad de vill ha.

Herr civilministern LUNDKVIST:

Herr talman! Fortfarande måste jag konstatera att herr Bohman inte håller reda på vare sig vad han själv säger eller vad jag säger. Nu ger han fortfarande ett intryck av att jag skulle ha sagt att det skulle bli detaljplanering över hela landet och av vartenda område och att den planering vi talar om skulle utesluta den fritidsbebyggelse som han talar för. Fritidsbebyggelse skall naturligtvis komma till stånd. Man kan också utnyttja både småbruk och bondgårdar som lagts ned och det sker i betydande omfattning att man använder dem som fritidsbostäder. Det kan även i fortsättningen komma till en ganska betydande glesbebyggelse runt om i landet.

Men vi har varit överens om att konstatera att det i de attraktiva lägena är trångt. Då kommer herr Bohman tillbaka och säger: Det får vi acceptera. Där får "marknadsmekanismen" göra sig gällande.

I de bekväma lägena förbehåller man rätten för dem som har möjligheter att via "marknadsmekanismen" skaffa sig fördelar. Det kan till och med vara så illa att de människor som herr Bohman säger sig ömma för har de sämsta möjligheterna att ge sig längst bort, därför att de kanske inte har råd att ha bil heller. Det är inte så, som tydligen herr Bohman tror, att varenda människa i det här landet har bil.

Nej, herr Bohman, det första anförandet i dag och de efterföljande replikerna vittnar om att Ni inte har trängt in i de här problemen särskilt djupt, att Ni inte har särskilt stark känsla för att lösa dessa problem för alla människor. Den inställningen kan man kanske kosta på sig att ha om man representerar moderata samlingspartiet, men vi kan inte kosta på oss den.

Herr förste vice talmannen anmälde att herr Bohman anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Herr ÅNGSTRÖM (fp):

Herr talman! Debatten har varit lång och mycket har blivit sagt i den här frågan. I anledning av det senaste replikskiftet tycker jag det finns anledning att konstatera att det råder enighet mellan socialdemokraterna och mittenpartierna om nödvändigheten av att ge kommunerna resurser att planlägga bebyggelsen på längre sikt och om att spekulationer i en oförtjänt markvärdestegring genom en sådan planering också bör förhindras.

Jag vill emellertid göra ett påpekande. I dagens debatt har bl. a. byggnadsföretag generellt utpekats som bovar i dramat, och det har sagts att dessa företag bör ägna sig åt byggnadsverksamhet och inte själva spekulera i markaffärer. Det är klart att det i många fall föreligger spekulationer från dessa företags sida, men för att ge debatten ännu en nyans vill jag göra det påpekandet, att det kan ligga en sund spekulation bakom markaffärer från dessa företag, men inte i markvärdestegring utan i arbeten. Byggnadsmarknaden är i dag stenhård över hela landet, och många byggnadsföretag känner oro för verksamheten på sikt. I det läget anser jag att det är en klok och riktig åtgärd att skaffa sig en markreserv att ha som en buffert för de egna arbetena och för att kunna behålla den yrkesskickliga kår som man har anställt. Både arbetare, verkmästare och tjänstemän berörs av en sådan planläggning. Kort sagt, i det här fallet rör det sig om en viktig trygghet, nämligen arbetstryggheten för de anställda. Jag tycker det är ett renlighetskrav att även det förhållandet påpekas i denna debatt.

Det är klart att villaägare inom vissa områden har skäl att känna oro. Kommuner som utnyttjar lagens bokstav, och alltså inte handlägger dessa frågor med tillbörlig aktsamhet, har rätt att expropriera ett egna hem långt innan det är aktuellt för dem att ändra villabebyggelsen genom nyplanering. Expropriationen får ske på ett osäkert utredningsmaterial, och egna hemmet kan tvångsförvärfas två årtionden innan ändringen kommer till stånd, en tid som också kan förlängas. Kommunen kan uppskjuta ersättningsfrågans behandling ännu längre tid, och den enskilde hindras därigenom att få betalt för sitt hus under precis lika lång tid. I prisfrågan är också hela bevisbördan pålagd den enskilde husägaren. Det är han som skall motivera det pris han begär och visa att detta inte har påverkats av t. ex. samhällsexpansionen och den planläggning som förekommit i sammanhanget.

Statsrådet Lidbom som har deltagit i debatten i den här frågan sade tidigare att det här var en s. k. teknisk fråga. Han påpekade också mycket riktigt att mittenpartierna och socialdemokraterna var ense i den stora principfrågan. Jag vill slå fast att vi är ense i den stora principfrågan, men att den enskildes rätt inte får kränkas är också en viktig principfråga. Jag hoppas att vi så småningom skall kunna bli ense även på den punkten.

Vidare har här diskuterats glesbebyggelsen, och jag vill i detta hänseende fastslå att jag och mina medreservanter i vad gäller planläggningsbehovet ansluter oss till departementschefens uppfattning att det är angeläget att alla medborgares intressen blir beaktade när man skall bedöma i vad mån och i vilka former bebyggelse skall ske även i glesbygden. När man reser i våra kustregioner eller i fjällbygderna ser man

exempel på bebyggelse där det förekommit slöseri med mark och naturvärden, och där byggnaderna fått en utformning som är helt olämplig med hänsyn till placering i terrängen osv. Men det är i alla fall nöjsamt att kunna konstatera att den övervägande delen av glesbebyggelsen är utformad på ett vettigt sätt och att man oftare har anledning att uttrycka sin uppskattning av ett bebyggt terrängavsnitt eller en enskild byggnads skönhetsvärden än tvärtom. Med tanke på den ökade fritiden och de ständigt ökade kraven på mark för fritidsbebyggelse – det gäller alltså framtiden – är det naturligt att man gör en framåtblickande planering för att kunna tillvarata även kommande generationers krav på orörd och värdefull natur, och att man därför söker disponera natur- och markresurser på ett riktigt sätt.

Vårt land är ett till ytvidden stort land med skiftande förutsättningar i vad det gäller klimat, natur, näringsliv och andra förhållanden, och det är av den anledningen svårt att göra regler som täcker in alla skiftande förhållanden. Mina medreservanter och jag själv har den uppfattningen att de som känner de lokala förhållandena är de som bor och verkar inom de olika områdena, och att den behövliga planeringen därför bör förankras i de kommunala bedömningarna – men att också hänsyn, det vill jag stryka under, skall tas till regionala intressen och till rikssynpunkter.

Jag vill också understryka att både utskottet och vi reservanter fastslår att glesbebyggelse inte skall motverkas och att glesbebyggelse är och kommer att vara den enda lämpliga byggnadsformen i stora delar av vårt land. Mot bakgrunden av denna enighet vill jag då säga att det är synnerligen viktigt att glesbebyggelsen inte omgärdas av en byråkratisk skyddsmur, som är närmast oöverstiglig för den enskilda människan och kommer att verka hämmande på utvecklingen i glesbygderna. Vi har som bekant redan förut stora problem att brottas med i dessa bygder, och ytterligare sten på bördan bör man nog inte lägga.

Bygglagutredningen arbetar med den problematik som jag har redogjort för och likaså naturvårdskommittén, och här vill jag påminna om den försöksverksamhet på planeringsområdet som startats i Vilhelmina kommun i Västerbottens län. I denna försöksverksamhet söker man nå fram till en samordning mellan de regionala intressena i vad avser ett attraktivt källområde – t. ex. genom tillskapandet av naturreservat –, kommunens planering totalt då det gäller näringsliv, bebyggelse, service och friluftsliv, och en stimulans för den enskilda människan beträffande byggandet för turismens ändamål. I det sammanhanget vill jag bl. a. peka på det förhållandet att de s. k. träkorna, dvs. de fritidsbyggnader som markägarna i fjällbygderna uppfört på sina fastigheter för att hyra ut till turisterna, blivit en mycket god ersättning för den vikande konjunktur som drabbat jordbruksnäringen i dessa bygder. Av detta kommer också namnet träkorna.

Denna bebyggelse har kommit till på ett från byråkratisk synpunkt smidigt sätt och under medverkan av kommunala myndigheter. Det skulle vara synnerligen olyckligt om initiativ i denna stil för att få en bygd att överleva skulle kvävas av en omständlig och stelbent handläggning i något statligt organ. Jag vill i detta sammanhang också

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

berätta att försöksverksamheten i Vilhelmina följs med spánt intresse och med förväntningar av kommunalfolk i andra glesbygdskommuner och av de människor som bor i fjällkommunerna.

Med de erfarenheter som jag har från dessa bygder vill jag närmast rikta en maning till departementschefen och till riksdagen att inte i onödan försvåra strävandena att hitta alternativa sysselsättningar i glesbygderna – jag vill hänvisa till det nyss relaterade exemplet – och säga att en provisorisk lösning med beaktande av dessa synpunkter är den riktiga vägen att övergångsvis gardera sig mot att samhällsintressena inte skjuts åt sidan i avvaktan på att resultaten kommer fram av försöksverksamheten och i avvaktan på en inordning i riksplanearbetet.

Det fortsatta arbetet med denna fråga bör ske både inom bygglagutredningen och inom naturvårdskommittén och det bör förenas med ett riksplanearbete, i vilket även bör ges rum för ett parlamentariskt inflytande. En förutsättning är naturligtvis att Kungl. Maj:t medverkar till att förslag om grunderna för det fortsatta riksplanearbetet underställs riksdagens prövning.

Herr talman! Det finns ingen anledning att nu gå så långt att man inför en lag om planläggning av all bebyggelse i glesbygderna, som majoriteten i civilutskottet förslår. Jag yrkar av de skäl som jag anfört bifall till reservationen 1 a vid civilutskottets betänkande nr 27 samt till alla övriga av folkpartiets representanter i civilutskottet avgivna reservationer vid civilutskottets betänkanden nr 26 och 27, alltså även till reservationerna 9 och 10 vid civilutskottets betänkande nr 27, till vilka tidigare inte yrkats bifall.

Herr ADOLFSSON (m):

Herr talman! Låt mig först uttrycka mitt beklagande över att debatten här i kammaren nyss nådde ett lågvattenmärke. Ett aktat statsråd drog sig då icke för att göra utfall mot en ledamot, som icke längre hade rätt till repliker.

Det är förvånansvärt att regeringen just nu lägger fram ett lagförslag av expropriationslagens karaktär, med så långt gående inskränkningar i enskilda människors rätt, när oron och ovissheten inför framtiden är så stor och när allt fler människor frågar sig vart detta land är på väg och vilka grumliga motiv som vägleder regeringen.

I den situation som vårt land befinner sig i, med den brist på tillit och förtroende för regeringen som kommer till uttryck i dag vore det naturligt för att inte säga nödvändigt att regeringen i stället vidtog åtgärder, som vore ägnade att återskapa det förtroendekapital man i så stor utsträckning förbrukat.

När nu ändå förslagen till glesbebyggelselag och expropriationslag är ett faktum ber jag att få ställa följande frågor till civilministern och till de socialdemokratiska ledamöterna av civilutskottet: Vilka brister från medborgarnas och samhällets synpunkt vill man komma till rätta med genom den nya lagen? Vad är det som är otillräckligt i nu gällande lag? Vad är det man vill värna: Är det makten eller är det medborgarintressena?

Den nu föreslagna lagen öppnar verkligen nya stora socialistiska

perspektiv. En kommun kan med lagens hjälp bara genom att lägga marken under tomträtt tvångsköpa i princip hela kommunen. De inskränkningar som gäller för t. ex. villaområden är så diffusa och oklara att de knappast är värda någonting.

Hur har regeringen tänkt sig att kommunerna skall finansiera de eventuella stora framtida tvångsköp som det kan bli fråga om? Skall det ske genom en ytterligare höjning av kommunalskatten, lär det väl inte gå så lätt. Skall man kanske gå via marklånefonden? Hur stor har regeringen i så fall tänkt sig att den måste vara? Är det kanske miljarderna i AP-fonderna som skall användas även för det här ändamålet? Det vore väl en från socialistisk synpunkt fascinerande framtidsvision att med hjälp av fondernas pengar lägga villa- och industriområden och jordbruk under tomträtt och se till att de förutvarande ägarna genom ordentligt tilltagen tomträttsavgäld gör fondernas pengar räntabla.

Lagförslagen innebär avsteg från svensk rättspraxis. Det har sagts från den här talarstolen tidigare i dag vid upprepade tillfällen. Den som blir utsatt för tvångsköp kan inte gå till domstol och få sin sak prövad. Ersättningen kan komma att beräknas på fastighetsvärden som ligger 15 år tillbaka i tiden. Olika kategorier ägare behandlas inte lika inför lagen.

Såväl enligt nu gällande grundlag, 16 §, som enligt den av Sverige ratificerade Europakonventionen av den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna, artikel 6, och tilläggsprotokollet till konventionen av den 20 mars 1952, artikel 1, antas enskilda ha anspråk på en likvärdig behandling vid tvångsingrepp från myndigheternas sida och rätt till domstolsprövning av eventuella kompensationsanspråk. Redan nuvarande praxis med långvariga expropriationstillstånd synes ha utvecklats på ett sätt som knappast kan förenas med grundsatserna för dessa överordnade regler i grundlag och internationella fördrag.

Herr talman! Jag vill gärna ha fogat till protokollet att det anmärkningsvärda nu har inträffat att den svenska regeringen har anmälts inför Europarådets kommission för brott mot de mänskliga rättigheterna med hänvisning till att expropriationslagen strider mot grundläggande rättsregler som Europarådet antagit och den svenska regeringen godkänt. Det är anmärkningsvärt att regeringen, som företräder ett land som Sverige med våra rättsliga traditioner, ens går i närheten av vad som anses diskutabelt från folkrättslig synpunkt. Vi kan också komma i den situationen att domstolar vägrar att döma efter den nya lagen, om den anses vara grundlagsstridig.

Känns det inte genant för regeringen, och känns det inte genant för civilutskottets socialdemokratiska ledamöter att medverka till genomförandet av en lag som har blivit utsatt för så mycken kritik och vars syften är så dunkla? För Sveriges riksdag är detta en mörk dag, som kommer att följas av en stark reaktion hos alla de människor de här lagarna berör och, som jag hoppas, av eftertanke hos dem som har ansvaret.

Så ett par ord till statsrådet Lidbom och herr Bergman. Statsrådet Lidboms inlägg kan närmast beskrivas som ett bra försvar av en dålig sak. Och för att förbättra det försvaret gick det åt olika invektiv och beskyllningar. Bl. a. beskylldes moderata samlingspartiet för att gå markspekulanternas ärenden och, som statsrådet uttryckte det, för ett

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

sällsynt osnyggt försök att blanda bort korten. Jag har inte tagit reda på om det finns någon samstämmighet i uppfattning hos oss och de kretsar statsrådet åberopar. Men vad jag däremot vill erinra statsrådet om är att vår uppfattning ser ut att stämma överens med vad Sveriges villaägareförbund ger uttryck för. Jag vill hänvisa till vad Villaägareförbundet sagt vid en uppvaktning hos civilutskottet.

”Propositionen leder till ett betydligt sämre skydd för villa- och småhusägare vid expropriation. Detta ger anledning till oro och farhågor inför framtiden för många egnehemsägare.

Expropriation får ske långt innan det är aktuellt för kommunen att ändra villabebyggelse genom nyplanering. Tvångsförvärv får också ske på osäkert utredningsunderlag, t. ex. i form av befolkningsprognoser. Ett egna hem kan tvångsförvärvas två årtionden innan någon ändrad bebyggelse behöver genomföras, i vissa fall ännu längre i förväg. För att förändra en villa på fri och egen grund till tomträttsfastighet behöver kommunen knappast dokumentera sitt expropriationsbehov alls.

Villa- och småhusägare undantas inte från tillämpningen av dessa regler.

Förslaget ger kommunen stora möjligheter att uppskjuta domstolsbehandling av ersättningsfrågan efter tillstånd av Kungl. Maj:t. Ägare av småhus, som tvångsköps, kan på så sätt gå miste om betalning under lång tid. Det är känt att vissa fastigheter i Stockholm varit underkastade expropriation mycket länge. Genom Kungl. Maj:ts beslut den 19.5.1969 kan domstolsprövning av ersättningsfrågan förhindras intill den 31.7.1979 för vissa hus, som kommunen exproprierade redan 1956.”

Vidare säger Sveriges villaägareförbund:

”Kommunernas övertagande av markförsörjningen för bebyggelse leder sannolikt till att kommunerna kommer att bestämma prissättningen för huvuddelen av den småhusbebyggelse, som uppförs i kommunen. Den statliga långivningen har också en prisreglerande effekt. Nyproduktionen fördelas ofta genom kösystem till priser, som ligger avsevärt under normala marknadspriser för småhus. Dylika priser kommer att slå igenom också vid expropriationsvärderingen.

Ersättningsreglernas anknytning till kommunal prisreglering innebär, att exproprierade småhusägare kan få avstå sina hus till priser, som inte medger en återanskaffning på den fria marknaden.” Lagen leder till en form av hyresreglering på fastighetsmarknaden.

Det förefaller som om denna synpunkt från Sveriges villaägareförbund har gått statsrådet Lidbom förbi och att statsrådet i stället lyssnat mera till herr Werner i Tyresö och andra kommunister. Det beröm herr Werner för några timmar sedan utdelade beträffande propositionen här i kammaren borde statsrådet och hela regeringen ta som en varning.

Herr Bergman är en djärv man. Först säger han att detta är krångligt, det är svårt att hitta rätt i alla labyrinter, men det hindrar inte att herr Bergman ändå i utskottet går ett stycke längre än vad propositionen har föreslagit.

Så måste jag göra herr Bergman besviken. Han får inte se vare sig mig eller någon annan moderat från talarstolen i detta hus eller på Helgeandsholmen i framtiden kämpa för lagförslag av denna sort. Herr

Bergman uttryckte den förhoppningen tidigare i dag.

Så en fråga till herr Bergman och även till statsrådet Lidbom. Vad har detta som debatterats i dag egentligen med miljödebatten att göra? Herr Bergman med sin långa erfarenhet av frågor som denna vet, om han är ärlig — och det brukar herr Bergman vara — att lagstiftningen kring miljöfrågorna klarats av i annan ordning.

Så vill herr Bergman ge moderata samlingspartiet ett tröstens ord på vägen. Han ser inget socialiseringshot, och han säger att han själv inte vill ha någon socialisering. Om herr Bergman inte vill ha någon socialisering är hans ståndpunktstagande i dessa frågor i utskottet minst sagt egendomligt.

Herr Bergman säger att moderaterna läser grundlagen på ett vinklat sätt. I så fall är vi i gott sällskap — vi tolkar grundlagen på samma sätt som Svea hovrätt.

Så ett konstaterande. Det allmänna har fått stor makt och stort ansvar i speciellt en samhällssektor, nämligen den som gäller planeringsfrågor, bostadsförsörjning och utformning av bostadsmiljöer. Samhället har visat stor oförmåga att lösa uppgifterna på den sektorn på ett godtagbart sätt. Jag tycker att det säger oss en sak: Vi kanske bör vara försiktiga med att ge det allmänna mera makt.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till de reservationer vid civilutskottets betänkanden nr 26 och 27 där Alf Wennerfors' och mitt namn återfinns.

Herr BERGMAN (s) kort genmäle:

Herr talman! Det är väl inte så mycket i sak som jag nu kan tillföra debatten, men herr Adolfsson skulle väl bli besviken om jag inte tog upp det han sade.

Jag vill då framhålla att han inte rätt återgav vad jag sade. Jag påpekade i början av mitt anförande att vad vi nu sysslar med är krångligt därför att det uttrycks i lagtekniska termer som är besvärliga för en lekman att hantera. Själva sakfrågan tycker jag emellertid är kolossalt enkel. Detta behöver vi alltså inte uppehålla oss vid.

Vidare sade jag inte att jag inte vill socialisera. I utskottet hade vi en debatt om socialism, och jag kan upprepa vad jag sade där. Socialism betraktades av andra ledamöter som ett fult ord och jag hade därför anledning tala om att det var ett av de skönaste ord som jag visste. Jag är mycket verksam för att vårt land skall bli mera socialistiskt än det är — i den mån man nu kan säga att det är socialistiskt, i vissa avseenden är det kanske det. Men de åtgärder som vi nu ämnar vidta kan knappast karakteriseras som socialism. Jag påpekade som stöd för den uppfattningen att vi genomför dem i huvudsak med stöd av folkpartister och centerpartister, och jag tror knappast att man kan beskylla dem för att vara socialister.

Herr MATTSSON i Skee (c):

Herr talman! Centerpartiets principiella synpunkter på samhällets markpolitik och behovet av planering, som tillgodoser skilda behov, har i debatten tidigare klarlagts av civilutskottets ordförande herr Grebäck. Jag

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

avser därför att begränsa mitt inlägg i debatten till att framföra några synpunkter som vi även tagit upp i motioner som behandlas i utskottets betänkande nr 26.

Under debatten i dag har ifrågasatts nödvändigheten av att genomföra de nu föreslagna ändringarna och tilläggen i såväl byggnadslagen och byggnadsstadgan som i expropriationslagstiftningen. I denna uppfattning stärks man när man läser på s. 3 i utskottets betänkande: "Utskottet anser det angeläget att nu genom reformer inom ramen för gällande lagstiftning tillgodose de mest påträngande behoven. Utskottet ser heller ingen nackdel vara förenad med en sådan delreglering under förutsättning att reformen i allt väsentligt bygger på riktlinjer som kan antas komma att gälla för den nya bygglagstiftningen."

Man förutsätter alltså att den kommande bygglagstiftningen skall överensstämma med de delbeslut som riksdagen i dag föreslås fatta. Det innebär att riksdagen nu på de avsnitt man uttalar sig om ger besked om vilken utformning bygglagutredningens arbetsprodukt bör ges. Det kan knappast anses rätt mot den utredningen och sätter också ned värdet av remissförfarandet på bygglagutredningens förslag, eftersom riksdagen redan på förhand uttalat sin uppfattning. Men socialdemokraterna har väl ett behov av att markera en radikal profil på dessa områden och har för den skulle inte haft möjligheter att avvakta det omfattande utredningsarbetets resultat.

Propositionen ger ett intryck av att motsättningarna skulle finnas endast mellan ägaren av mark, som har ett intresse av att kunna på olika sätt utnyttja sin egendom, samt statens och kommunernas planeringsintresse och behov av att kunna reglera markanvändningen. Men i detta sammanhang får vi enligt min mening inte glömma bort att efterfrågan på mark för glesbebyggelse — vare sig det är för fritids- eller för helårsbyggande — är resultatet av att massor av människor inte är tillfredsställda med den form av planering och utveckling av samhället som bedrivits och bedrivs. Man är missnöjd med den bostadsmiljö som erbjuds, och man strävar framför allt efter möjlighet att komma ut till en trivsammare fritidsmiljö. Om inte denna strävan fanns, skulle inte heller markefterfrågan för glesbebyggelse vara så stark som den kan vara i olika områden. Därför är de undan för undan hårdare restriktionerna mot glesbebyggelsen i första hand något som vänder sig inte mot markägarna utan mot de människor som strävar efter att kunna skaffa sig en fritidsbostad eller en helårsbostad i en från deras synpunkt mera tilltalande omgivning. Att man sedan väljer att argumentera mot markägandet är ju taktiskt betingat, eftersom det ju gäller att sätta en ofördelaktig stämpel på privat ägande av mark.

Förhållandena och därmed problemen varierar mycket inom vårt land. När man har en generell byggnadslagstiftning måste det vara riktigt att lagen inte blir ett stelbent byråkratiskt instrument. I vår motion har vi anfört att vi inte anser att det finns tillräckliga skäl för utvidgning av bestämmelserna i 87 § byggnadslagen. Tvärtom bör det förhållandet att kommunerna blivit större och förfogar över expertis vid sin bedömning av olika byggnadsfrågor medföra att ett större inflytande skulle kunna ges de lokala byggnadsnämnderna. Detta — att kommunerna skulle kunna

bättre klara sina uppgifter i planerings- och utvecklingsfrågor – var ju också en av de motiveringar som anfördes för kommunindelningsreformen.

Det finns risk att den föreslagna utvidgningen skulle kunna användas för ett generellt glesbebyggelseförbud. Jag noterar då att civilutskottet på s. 5 i betänkande nr 26 uttalar att glesbebyggelse som sådan inte skall motverkas. "Glesbebyggelse är och kommer att vara den enda lämpliga byggandeformen i stora delar av landet", konstaterar utskottet. Efter ett sådant konstaterande skulle man kunna tro att utskottet skulle finna det möjligt att ge kommunerna ett större förtroende, ett större ansvar och ett större inflytande på även denna form av bebyggelse. För den som ofta kommit i kontakt med människor som vill bygga och med kommunalmän som försökt hjälpa igenom sådana ärenden hos högre myndigheter framstår det dock klart att vad man eftersträvar är en ytterligare strypning av möjligheterna till glesbebyggelse. Eftersträövade man inte detta, skulle inte heller skärpningen av lagförslagen i det avseendet vara nödvändig.

I motionen har vi också vänt oss mot den föreslagna 55 § byggnadsstadgan. Vi har reagerat mot detta nya inslag av vad jag skulle vilja kalla ytterligare förmynderskap över kommunerna, även om departementschefen säger att det inte skall vara ett remissförfarande: "Byggnadslovsprövningen skall sålunda liksom hittills normalt ske utan att yttrande från länsstyrelsen avvaktas." Jag tycker att civilutskottet gör en riktigare tolkning när det säger: "Prövningen av ansökan anses kunna anstå under en kortare tid. Under denna tid har länsstyrelsen tillfälle att överväga ett byggnadsförbud." Där har man upptäckt vad det verkligen är fråga om, nämligen att ge möjlighet åt länsstyrelsen att hinna ingripa mot ett byggnadslov som eventuellt kunde beviljas av den lokala byggnadsnämnden.

Denna klarsyn hos utskottet har också medfört att man har begränsat underrättelseförfarandet till sådana ansökningar om byggnadslov som enligt byggnadsnämndens bedömande skulle strida mot viktiga naturvårdsintressen. Min reflexion är att om de strider mot viktiga naturvårdsintressen borde det vara ganska självklart att byggnadsnämnden själv föranstaltade om en planering, gjorde framställning om skyddsföreskrifter osv. för att därigenom bevara området i fråga för det ändamål som man tycker att det är lämpligast för och på det sättet också skapa en avslagsgrund. Utskottets skrivning är emellertid ett framsteg som jag noterar, även om jag tycker att utskottet kunde ha tagit steget fullt ut i enlighet med vad som yrkades i motionen.

Jag ber att få yrka bifall till de reservationer till betänkandet nr 26 som har herr Grebäck som första namn.

Herr HÖGSTRÖM (s):

Herr talman! Efter den här debatten, som ju har rört en rad principiella och viktiga frågor på detta område, kanske det kan vara motiverat att belysa problemen utifrån lokala förhållanden. Jag hoppas att jag med något av vad jag nu kommer att säga kan göra klart för bl. a. herr Adolfsson vad som är otillräckligt i den nuvarande expropriationslagstiftningen.

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Jag vill alltså belysa problemen mot den bakgrund vi har i min hemkommun — man kan inte påstå att den bygden har varit särskilt expansiv. Många upplever det så att detta med markvärdestegringen skulle vara i allra högsta grad en fråga för de stora tätorterna i landet. Men så är ingalunda fallet. Låt mig därför med några siffror visa vad som kan hända även i ett relativt litet samhälle, min egen hemstad under den senaste 15-årsperioden. Under den tiden har i centralorten genomförts en efter ortens förhållanden betydande sanering av det gamla beståndet i stadskärnan. Det är en saneringsverksamhet som till övervägande del har genomförts av det kommunala bostadsföretaget.

Hur har då denna sanering kommit att påverka markpriserna i samhället? Följande siffror ger en klar bild av kostnadsutvecklingen. År 1954 inköptes den första fastigheten för centrumsaneringen till ett pris, omräknat i kvadratmeter markyta, av 62 kronor. År 1961 var i samma område priset på en annan fastighet uppe i 171 kronor för att 1964 vara uppe i 307 kronor. Nu förhandlas med enskilda fastighetsägare om markförvärv i samma stadskärna för priser som är dubbelt så höga som det pris som betingades 1964. Jag vill emellertid, för att det inte här skall uppstå något missförstånd, säga att det givetvis har varit skillnader i fråga om fastigheternas kvalitet och standard. Men även sedan man gjort den justeringen är den markvärdestegring som här har ägt rum helt enkelt orimlig. Det är en markvärdestegring som har varit möjligt tack vare de kommunala insatserna och som till en mycket betydande del via skattsedeln har betalats av kommunens invånare.

Det finns ett annat mått att mäta denna markvärdestegring och som säkert ger en mera rättvisande bild av utvecklingen, nämligen taxeringsvärdena på mark. Under den period jag här återoppat har dessa värden för denna del av vår stadskärna stigit från 25 kronor till 150 kronor per kvadratmeter. Värdet har således stigit hela sex gånger. Detta visar att även i centrum av en avfolkningsbygd kan det med den nuvarande lagstiftningen och med de medel som står till kommunernas förfogande vara lönsamt att vara markägare. Vi vet också av erfarenhet att vid försäljningarna gäller inte heller de nu åsatta taxeringsvärdena, eftersom de enligt de bestämmelser som gäller för taxeringsmyndigheternas bedömning normalt ligger 30—35 procent under de verkliga markvärdena. Detta har för vår kommun medfört att vi tvingats begränsa de kommunala insatserna på saneringsområdet. Det går inte med en sådan stegring av fastighetsvärdena att vare sig bygga bostäder eller lokaler till rimliga priser.

Det kan också vara värt att notera, att även i en så liten ort som vår har markvärdestegringen medfört att det nu tydligen är lönsamt för vissa markspekulanter att blanda sig i leken om den centralt belägna marken. Med de nu begränsade möjligheter för markförvärv till rimliga priser som föreligger för kommunerna finns det uppenbara risker för att inte bara de stora tätorterna utan även mycket små orter kan få svårigheter att åstadkomma en vettig samhällsplanering.

Den stora frågan, som ju debatten här i dag gällt, är huruvida markspekulanter — de må vara stora eller små — skall styra planeringen i våra samhällen. Som kommunalmän vet vi att ytterst blir det

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

skattebetalarna, hyresgästerna i våra bostäder, konsumenterna i de nya butikerna och även köparna av villorna som får betala följderna av markspekulationen. Det är därför svårt för mig att förstå vilken logik som finns i den borgerliga argumentationen, när man motsätter sig en lagstiftning på det här området, som skulle ge våra kommuner rimliga möjligheter att hålla markvärdestegringen i schack, samtidigt som man från den kanten hör talas om behovet av att hålla kostnaderna nere för kommunerna när det gäller samhällsservice och bostadsbyggande. Det kan inte vara de många människornas intressen man vill slå vakt om utan en ytterst liten grupp medborgare som lyckats bli ägare till välbelägen mark i våra samhällen. Här går verkligen fåtalets intressen före folkets. Jag tror det är mycket viktigt att detta slås fast i den här debatten.

Sedan vill jag också med några ord kommentera — det var senast herr Adolfsson som tog upp det på nytt — det här sättet från framför allt de moderatas sida att skjuta villaägarna framför sig och därigenom skrämma upp en opinion hos dessa människor som skulle vara till skada för hela vår samhällsplanering. Låt mig bara säga: Gå ut och fråga kommunalmännen i hur många fall kommunerna har utnyttjat expropriationsrätten gentemot villaägare. Jag är ganska övertygad om att svaret på den frågan från de kommunalmän som finns här i kammaren skulle bli helt entydigt. Våra kommunalmän har inte missbrukat den nuvarande expropriationslagstiftningen, och regeringens bedömning att kommunerna i fortsättningen visar samma återhållsamhet som hittills i detta avseende kommer att hålla. Dessutom kommer — vilket har understrukits tidigare i debatten — just villaägarna att skyddas genom en särskild bestämmelse som tidigare saknats i denna lagstiftning. De föreliggande lagförslagen syftar, tvärt emot de borgerligas påståenden, till att stoppa de helt oförtjänta markvinster som ytterst drabbar hyresgäster och villabyggare.

Jag vill till sist, herr talman, hälsa med tillfredsställelse att man även i de små kommunerna, med den lagstiftning som införs i och med detta riksdagens beslut, får möjlighet att stärka kommunernas ställning när det gäller samhällsplaneringen. Detta är nödvändigt för att kommunerna skall kunna utveckla en bättre boende- och fritidsmiljö ute i våra samhällen. Kommunernas ökade marktillgångar kommer också att kunna medge en öppen samhällsplanering, vilket icke är fallet i dag i någon särskilt stor utsträckning i våra kommuner, för där finns markspekulanterna med. Detta upplever jag också som en betydande vinst för den kommunala demokratin.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag på samtliga punkter.

Herr ADOLFSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag får ut två saker av vad herr Högström sade, för det första att det är oförsvarligt att riva stadskärnor — inte bara från miljösynpunkt utan också från ekonomiska synpunkter — och för det andra att kommunerna själva har varit prisbildare när det gällt priset på mark. Genom att kommunerna har köpt betydligt mer mark än som svarat mot deras behov har man trissat upp priset.

Man kanske kunde få ut en tredje sak av vad herr Högström anförde,

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

nämligen den att det är ett bevis så gott som något på den allvarliga inflation som förekommer här i landet när priset på en vara, i detta fall på mark, under en knapp 20-årsperiod har kunnat stiga från 62 till 307 kronor per kvadratmeter.

Herr Högström sade också att man inte har utnyttjat den nuvarande expropriationslagen gentemot villaägarna. Då vill jag fråga: Vad finns det då för behov av en ytterligare skärpning av lagen, när inte ens den nuvarande lagstiftningen har behövt utnyttjas?

För en halvtimme sedan konstaterade jag att herr Bergman är en ärlig man. Det vill jag understryka en gång till. Jag har fått ett ärligt svar. Herr Bergman vill socialisera. Det är därför han stöder detta lagförslag. Jag har tidigare hos herr Bergman efterlyst sakliga skäl för att denna lag skulle behövas, vad det är för brister i samhället och vad det är för brister från medborgarnas synpunkt som man vill komma till rätta med. Jag har inte tidigare fått något argument som tyder på att det föreligger sådana brister, och jag fick det självfallet inte heller nu av herr Bergman. Det återstår att se om jag kan få en antydning till sådant argument innan debatten är slut.

Herr HÖGSTRÖM (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Adolfsson vill göra gällande att det är kommunerna som har varit prisbildare, men det är ju ändå så att samhället i samtliga fall har kommit till korta i konkurrensen med markspekulanterna. Som jag sade i mitt anförande gäller detta även på mycket små orter. Jag skulle vara intresserad av att få veta, herr Adolfsson, vilken kommun som har för mycket mark tillgänglig. Jag har rest mycket och träffat ganska många kommunalmän, men jag har aldrig stött på någon som gjort gällande att kommunen är ägare till för mycket mark.

Vad sedan villaägarna angår innebär den föreslagna ändringen i lagstiftningen ingen skärpning, utan det är ett skydd för villaägarna när det gäller värdebeständigheten av fastigheten, som de inte tidigare haft. Det är den väsentliga skillnaden vid bedömningen av lagen, och det är därför vi hälsar lagändringen med tillfredsställelse.

Herr ADOLFSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Det är alltid farligt när kommunerna börjar syssla med sådant som de inte alltid är vuxna att handskas med. Jag tror att kommunerna har varit rätt svaga förhandlare när det gällt att köpa mark av den enorma omfattning som skett under den senaste tioårsperioden. Att kommunerna skulle sakna mark kan väl ändå inte vara riktigt, herr Högström. Jag har sett en uppgift om att kommunerna i dag, genomsnittligt sett, lär ha markreserver för 15 år framåt.

Herr HÖGSTRÖM (s) kort genmäle:

Herr talman! Herr Adolfsson påstår att kommunerna har varit dåliga förhandlare, men det är ju därför som vi genom denna lagstiftning vill ge kommunerna bättre förutsättningar att förhandla, så att de inte förhandlar dåligt även i fortsättningen, med de konsekvenser som redovisas av statsråden Lundkvist och Lidbom när det gäller markkostnadernas utveckling i det här landet.

Herr KARL BENGTTSSON i Varberg (fp):

Herr talman! Jag har begärt ordet med anledning av att jag tillsammans med några kammarledamöter från de borgerliga partierna har väckt motionen 1509, som går ut på avslag på propositionen 122 i avvaktan på det förslag om fullständig revision av expropriationslagstiftningen som Kungl. Maj:t ställt i utsikt under 1972.

Då man ser tillbaka i tiden finner man här som i många andra sammanhang att det förekommit väsentliga glidningar i uppfattningen om vad som är rätt och rimligt. Som en kuriositet kan nämnas att man enligt en historisk återblick som finns återgiven i utredningen, tryckt 1969, från början hade uppfattningen att bedömningen av ersättningen då man måste ingripa för att frånta en enskild medborgare egendom skulle vara generös, just på grund av att det var ett tvångsingrepp men också med utgångspunkt från den ganska märkliga meningen att det inte drabbade någon fattig då man gav generös ersättning!

Nu menar jag inte, herr talman, att vi skall återgå till detta bedömningssätt. Vårt samhälle har sedan dess undergått mycket stora förändringar som det måste tas hänsyn till, och dessutom kan vi inte säga att en överdriven generös ersättning inte längre skulle drabba någon fattig. Den ekonomiska situationen för kommunerna är ofta mycket pressad och tillåter inte någon generositet då det gäller att utge s. k. allmänna medel.

Jag har den uppfattningen att den lag om expropriering som för närvarande gäller i långa stycken varit bra ur den synpunkten att den inte utsatt någon för oskäligen eller obillig behandling, om man bortser från det allvarliga ingrepp som ett tvångsförvärf i sig självt innebär. Lagen har syftat till att ta fram det pris som gäller för orten. Detta är en ambition som måste anses vara mycket tillfredsställande ur många synpunkter, för den som hyllar principen om en rättvis behandling av medborgarna. I den mån man tillämpat expropriationsförfarandet har man funnit dels att en expropriation blir mycket dyr, dels att den kan ta mycket lång tid. Här har man alltså något som kan reformeras. Dessa konsekvenser har gjort att kommunerna föredragit att uppträda som köpare. Det har också inneburit att man tvingats till en förutseende markpolitik. Den kommunala förköpsrätten har gjort det lättare för kommunerna att bedriva sådan förutseende markpolitik.

Många frågor som behandlas i denna kammare är tekniska, och det är sällan vi som i dag får tillfälle att tala om ideologiska skiljaktigheter. Alla samhällen har i alla tider varit under utveckling och rörelse. Få samhällen har varit opåverkade av strömningar i tiden. Det för mig mest intressanta och det som kanske också är lättast att studera är individens möjligheter till svängrum och hans beroende av och uppknytning till statsmakten. En metod för sådant studium är att ta reda på äganderättens betydelse i de skilda samhällena. Ett enskilt ägande ger nämligen rörelsefrihet, och det är en förutsättning som vi alla vill försöka att vidareutveckla.

Uppfattningen att äganderätten var en i princip okränkbar rätt växte sig stark under 1800-talet. Under intryck av bl. a. naturrättsligt färgade idéer hävdades att ägandet grundade sig på en högre rättsordning som stod utanför och ovanför lagstiftningen. Det var därför lagstiftningens

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

uppgift att se till att denna rättighet respekterades. Liksom under äldre tid erkändes emellertid att den enskildes rätt måste vika då ett allmänt behov gjorde sig starkt gällande. 1826 uttalade exempelvis lagkommittén i sitt förslag till allmän civillag: ”— — — huru helig enskildes äganderätt än är, måste den likväl vika för det allmännas bästa.”

Den naturrättsliga uppfattningen om äganderättens innebörd torde nu vara övergiven. Äganderätten betraktas inte som ett statiskt begrepp, utan dess innehåll regleras genom gällande lagstiftning. Det komplicerade och moderna samhället har nödvändiggjort att samhället ges vissa styrmedel, och vi motionärer invänder inte härvidlag.

Herr talman! Det beslut som den socialistiska riksdagsmajoriteten i dag sannolikt går att fatta är ett stort steg i socialistisk riktning — det kollektiva svängrummet ökas på bekostnad av de enskilda människorna.

Vi motionärer från de tre icke-socialistiska partierna kan under inga omständigheter biträda ett förslag med sådant innehåll. Vi menar att äganderätten utvecklar ett ansvar hos människorna och gör dem intresserade och engagerade i de beslut som fattas. Ägandet bör av den anledningen spridas för att få allt fler att känna samhörighet. Äganderätten är dessutom en förutsättning för fri företagsamhet och ett väl fungerande näringsliv. Marken — som det här närmast gäller — är ju en produktionsfaktor lika väl som många andra.

För företagsamheten måste det vara av stor vikt att kopplingen mellan mark och ägande vilar på en så stabil grund som möjligt. Det naturliga hotet bör för den konkurrensutsatta företagsamheten inte vara det att på grund av kommunala beslut förlora rätten till sin mark, utan hotet att komma i sämre läge i förhållande till konkurrenterna. När jag uppehåller mig vid företagen och deras roll är det av den anledningen att dessa utgör en av hörnstenarna i vårt samhälle. En god tillgång till i förväg planerad industrimark förenad med intresse för utvecklande av företagsamhet är naturliga begrepp i ett nutida samhälle.

Herr talman, det finns skäl för oss motionärer att inte biträda regeringens förslag:

1. Eftersom expropriation är en form av tvångsförvärv, där samhället som den starkare parten begagnar sin makt mot den enskilde. Vi kan inte acceptera ersättningsreglerna. Vi finner det orimligt att den part som tvingas att avstå sin egendom inte erhåller full ersättning för densamma. Värderingsreglerna vid tätbebyggelseexpropriation blir sådana att 10 till 15 år gamla fastighetsvärden blir avgörande för värderingen, såvida den enskilde inte förmår visa att ett aktuellare högre värde saknar samband med förväntningar om ändrad fastighetsanvändning och kommunal planering. De låga ersättningsvärdena i kombination med tvångsförvärv är inte antagbara.

2. De långvariga expropriationstillstånden innebär i allmänhet byggnadsförbud. Samtidigt elimineras möjligheterna att utnyttja fastigheten som kreditobjekt, vilket kan få allvarliga konsekvenser för en rörelse. Så länge uppskovet varar förblir kommunen i praktiken den enda tänkbara köparen. Att domstolsprövningen uppskjuts på obegränsad tid är oacceptabelt, och det försätter den enskilde i ett trängt läge som kan komma att utnyttjas på ett oförsvarligt sätt. Givetvis måste det finnas en

gräns för hur länge en kommun skall få ligga på ett expropriationsärende.

3. Vi borgerliga motionärer har vidare reagerat över att viktiga delar av lagstiftningsförslaget inte är remissbehandlade. För egen del vill jag säga att jag finner det högst anmärkningsvärt att bl. a. ersättningsreglerna inte är remissbehandlade. Men det är möjligt att den politiska sanningen är den att en remissbehandling skulle givit en förödande kritik i detta avseende.

4. Vid behandlingen här i kammaren kan åtminstone inte vi motionärer frågå att ersättningsreglernas utformning strider mot artikel 1 i tilläggsprotokollet 1952 till den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. Svea hovrätt anförde bl. a. i sitt remissyttrande till expropriationsutredningens betänkande att enligt nämnda artikel ingen person får berövas sin egendom annat än under de förutsättningar som anges i folkrättens allmänna grundsatser. Förutsättningen för expropriation är där att den drabbade får full ersättning. Härtill vill jag foga att ersättningsreglerna enligt föreliggande förslag i än högre grad strider mot dessa bestämmelser.

Vi motionärer har vänt oss mot det sätt på vilket regeringspartiet kopplar spekulation med markpriser. För att förhindra att markpriserna höjs måste spekulatören stoppas! Jag tycker själv mycket illa om markspekulation. Ett studium av fackorganet Expropriationsteknik ger vid handen att råmarkskonstnaden påverkar hyran med omkring 1 procent. En höjning av råmarkskonstnaden med 100, 200 respektive 300 procent ger en höjning av totalhyran med 1, 2 respektive 3 procent. Markkostnaden utgör således en mycket liten del av totala kostnaderna vid fastighetsbildning. En större bov i dramat är kapitalkostnaderna, som påverkar hyran med upp till 70 procent.

Låt mig till sist instämma i vad som tidigare sagts i debatten beträffande det tvivelaktiga i att sätta ett samband mellan riksplanering och expropriationsbehov. Dels kan man vägra den detaljplanering som numera fordras för industrilokalisering, dels regleras den miljöstörande industrin genom miljöskyddslagen. Härutöver finns naturvårdslagen att tillgå som möjliggör ett längre gående landskapsskydd. Riksplaneringen kan således genomföras utan nya expropriationslagar.

Herr talman! Med stöd av vad jag här har sagt önskar jag stödja motionen 1509 av herr Andersson i Örebro m. fl. Med hänsyn till motionens innehåll ber jag därför att i första hand få yrka bifall till reservation 1 b. Om denna inte skulle vinna kammarens bifall, kommer jag i andra hand att rösta för reservation 1 a.

Fru HAMBRAEUS (c):

Herr talman! Jag har dristat mig väcka motionen 1498 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 118 och skulle vilja säga några ord i det sammanhanget.

Byggnadslagstiftning är ett krångligt kapitel. Så krångligt att en vanlig människa, som helt enkelt hade glatt sig åt att få bygga sig ett eget hus och söker byggnadslov, snart kan finna sig insnärjd i en snårskog av bestämmelser som lägger obegripliga hinder i vägen för hennes oskyldiga planer.

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Vi tänker oss att en människa får en idé, som hon tycker är strålande: Hon kan få köpa en tomtbit av några goda vänner, som har en mindre bondgård utanför en tätort. Tänk om hon skulle bygga sig ett eget hem där!

Hon kan garantera att hon mänskligt att döma inte stör eller hindrar någon genom detta. Men samhället anser att hennes lilla hus skulle göra området till tätbebyggelse. Kanske inte på en gång men i en framtid kunde befaras att så skulle bli fallet. Gemensamma anläggningar skulle alltså erfordras. Väg och elektricitet och telefon finns ju redan förstås. Men eftersom samhället inte kan ordna vatten och avlopp, "fritidsanordningar, inköpsmöjligheter och andra för ett fullständigt samhällsliv önskvärda inrättningar" – citat ur betänkande nr 26, s. 6 – så anser inte kommunen att tätbebyggelse får uppstå här. Dessutom finns det andra områden av kommunen som i första hand bör bebyggas. Man försöker få henne att köpa en villa på det välplanerade området på gårdet intill tätorten i stället. Där finns 25 exakt identiska hus till salu.

Men nu kanske den här byggnadslovssökanden inte alls har några extra krav på samhällets service. Människan kanske värderar skogsbacken högre än närhet till inköpsmöjligheter. Hon ser inga fritidsproblem framför sig. Fritiden har hon tänkt ägna åt att greja med huset och sköta köksträdgården tillsammans med familjen. Bilen och cykeln räknar hon med skall ta henne och familjen in till jobbet och tätortens alla inrättningar på lagom tid. De sanitära frågorna kanske hon har tänkt ordna genom ett Multrum, en fantastisk och billig anordning, där toalett- och hushållsavfall förmultnar på naturligt sätt utan sanitära olägenheter och resulterar i två hinkar luktfri matjord om året, som hon har tänkt lägga kring äppleträden och på rosenrabatten. Vattenfrågan har hon tänkt lösa genom att koppla på grannens vattenledning. Han har en underbar, frisk källa i berget ovanför som ger självtryck. Ungdomarna i familjen har förklarat sig villiga att gräva vattenledningsdiket.

Lillflickan skall få ha sina kaniner och sin kattunge, och mellanflickan har fått löfte om att få ha en ponny i grannens stall. Grabben skall bygga sig ett eget hus, där han kan öva trumpet utan att störa någon och där han kan vara i fred med sina kompisar.

Herr talman! Låter det inte ganska trevligt och ofarligt för samhället det hela? Men byggnadslov får hon alltså inte på grund av §§ 5 och 6 i byggnadslagen.

"Utvecklingen av standard- och miljökraven får naturligt uttryck i nya typer av gemensamma anläggningar", säger civilutskottet på s. 6 i sitt betänkande nr 26.

Vem är det som bestämmer vilken sorts standard vi vill ha? Är det säkert att våra s. k. välplanerade bostadsområden ger den enda, goda boendemiljön, även om de förses med sandlåda och klätterställning? Blir de inte litet tråkiga? Får människor utlopp för sin vilja att skapa där? Vad är det för ett samhälle vi i bästa välmening håller på och reglerar fram?

Herr talman! Jag har för dagen inget yrkande.

Herr WINBERG (m):

Herr talman! När herr talmannens klubba snart – om någon timme – faller för beslut och därmed de ärenden om vilka vi nu överlägger är avgjorda, kommer – under förutsättning att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkande nr 27 – det allmännas expropriationsrätt att ha vidgats på ett betänkligt sätt.

Jag hävdar, trots vad statsrådet Lidbom har anfört tidigare under debatten i dag, att detta är betänkligt inte minst ur allmänna rättssäkerhetssynpunkter. Efter det beslutet finns det inte många hinder kvar för ett mycket vidsträckt användande av expropriationsinstitutet från t. ex. kommunernas sida. Vi har då fått vad man kan kalla ett kommunalt markmonopol. Vi har då också kommit långt från de krav rättsfilosofen Hugo Grotius en gång ställde, nämligen att expropriation inte fick äga rum annat än för allmänt väl och mot full ersättning från det allmänna.

Det finns all anledning att stryka under den fråga som en av lagrådets ledamöter har ställt, och jag gör det särskilt gärna, eftersom statsrådet Lidbom tidigare i dag under debatten har efterlyst dokumentation från vår sida när vi kritiserar förslaget, nämligen om det ur rättssäkerhetssynpunkt är försvarbart att på det sätt som nu föreslås riva ner nästan alla kvarvarande skrank som hittills har omgärdat expropriationsrätten.

En av de mer markerade skillnaderna mellan den samhällssyn som regeringspartiet omfattar och den som vi företräder i moderata samlingspartiet gäller bl. a. den rättsfigur som kan sägas vara objektet för den expropriationsrättsliga lagstiftningen, nämligen den enskilda äganderätten.

För den socialistiska åskådningen är en inskränkning av den enskildes möjligheter att äga och förvalta fast egendom någonting som i en mängd varierande situationer ter sig aktuellt. Vi ser frågan på ett något annat sätt. Samtidigt som vi slår fast att det allmänna under vissa bestämda, klart angivna förutsättningar skall ha möjlighet att också tvångsvis – t. ex. genom expropriation – förvärva egendom, vill vi så långt som möjligt undvika ingrepp från det allmänna i den enskildes ägande. En riktpunkt för vårt arbete, jag nämner detta därför att det är grunden för den kritik vi riktar mot lagförslaget, är att sprida ägandet i samhället – och som en del av det också ägandet av fast egendom – till så många människor som möjligt.

Påståendet i proposition nr 122, att det skulle vara helt otidsenligt och för en modern syn främmande att betrakta expropriation som ett extraordinärt ingrepp i den enskilda äganderätten har tidigare diskuterats i dag. När stat och kommun genom tvångsregler förvärvar fast egendom från den enskilde medborgaren kan jag inte anse det vara ett normalt och ordinärt förfarande, låt vara att det under vissa villkor måste accepteras. Men jag hävdar bestämt att det endast bör vara under speciella omständigheter när andra möjligheter inte står till buds som det skall användas. Förutsättningarna skall vara klart angivna. Jag ser expropriation just som ett extraordinärt förfarande.

Nu har emellertid herr Lidbom i dag, om jag nu uppfattat honom rätt, hävdat att också han anser att expropriation är ett extraordinärt

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

förfarande. Men så står det inte i propositionen. Men propositionen har rätt så till vida att expropriation med de nya reglerna kan bli ett högst ordinarie förfarande: en fastighetsägare löper i fortsättningen praktiskt taget alltid risken att genom ett tvångsförfarande från samhällets sida berövas sin fastighet.

Det har också riktats kritik mot det här lagförslaget därför att det i väsentliga delar inte har remissbehandlats. I dag när vi skall ta ställning, saknar vi i vissa delar den belysning av förslagets konsekvenser som remissinstansernas yttranden är avsedda att ge. Det kan naturligtvis — och i viss mån med rätta — sägas att departementet har tillgång till den expertis som behövs och får information från olika håll. Men det skiljer sig i alla fall från ett sedvanligt remissförfarande genom att riksdagens ledamöter inte får någon redovisning av vilka uppfattningar och åsikter som förmedlats till departementet.

Herr talman! Efter de här mera allmänna synpunkterna vill jag ta upp två frågor i propositionen. Den första gäller den ändrade fördelningen av bevisbördan i expropriationsmålen.

Genom uttalandet av lagrådet och av andra lagutskottet i samband med de ändringar som skedde 1949 i expropriationslagstiftningen har i tveksamma fall, då ungefär lika starka skäl har talat för ett högre belopp som för ett lägre belopp, det högre ansetts böra dömas ut. Det har ålegat exproprianden att motbevisa ett av expropriaten gjort påstående om ett visst högre värde.

Nu säger propositionen att 1949 års uttalanden inte längre bör vara vägledande utan att vid bevisvärderingen i expropriationsmål bör gälla samma principer som i skadeståndsrättsliga mål. Det antyds att då fullständig utredning saknas, får domstolen göra en skälighetsuppskattning, närmast då med tillämpning av bestämmelserna i 35 kap. 5 § rättegångsbalken. En tillämpning av den här principen ställer naturligtvis — i jämförelse med nuläget — expropriaten i ett underläge och gynnar i motsvarande grad exproprianden. Det kan inte uteslutas att i en del fall exproprianden underlåter — kanske t. o. m. saknar förmåga — att komma med fullständig utredning. Den underlåtenheten står han nu inte längre risken för.

Att generellt göra parterna i bevisbördehänseende likställda är att i hög grad försvåra för fastighetsägaren-expropriaten att få ut den ersättning han är berättigad till. Exproprianden har ju i regel och man kanske kan säga nästan alltid större erfarenhet av processer i expropriationsfrågor; han har större resurser för att göra en ordentlig utredning, han har valt tiden för igångsättandet av tvångsförfarandet. Det finns anledning att här erinra om vad två domstolar med stor erfarenhet av expropriationsmål, Svea hovrätt och expropriationsdomstolen i Stockholm, har sagt i sina remissyttranden, nämligen att den bevisbörderegeln som hittills har tillämpats har gett ett i stort sett hyggligt resultat.

Det verkar också som om propositionsförfattaren inser expropriatens svårigheter när det i propositionen sägs att den exproprierande har större möjligheter att förfoga över utredningsmaterial än expropriaten. Men i nästa mening viftas det i alla fall bort med att expropriaten nog kan få fram material, eftersom han ju i underrätt får utredningskostnaderna

ersatta. Ja, herr talman, det vore väl ganska märkligt om den som utsätts för ett tvångsförfarande från det allmännas sida själv skulle stå för sina kostnader i den process som då uppstår och som han så länge den ligger i första instans inte har gjort någonting för att initiera. Men inte ändrar det hans underläge i förhållanden till stat eller kommun, som han ju som regel har till motpart.

Eftersom nuvarande regler tycks fungera på ett acceptabelt sätt, hade det väl i allt fall funnits anledning att inte röra vid bevisbördereglerna nu utan att vänta med det till den mer fullständiga reformen av expropriationslagstiftningen som ju har aviserats och där väl också, föreställer jag mig, reglerna om förfarandet i expropriationsmål skall överses.

Den andra frågan? Herr talman, som jag vill ta upp, gäller de värderingsregler som föreslås för att förebygga oförtjänt värdestegring när det är fråga om expropriation för tätbebyggelseändamål. Det är svårare än eljest att här avgöra vad som har orsakat viss värdestegring, står det i propositionen, och det kan vara riktigt. Grundtanken i förslaget är att samhället inte skall behöva betala ersättning för marken med belopp som innefattar sådan värdestegring som beror på samhällets egna insatser. Jag har heller ingen invändning mot detta konstaterande.

Men det kan kanske rent principiellt ändå finnas anledning att erinra om att frågan om den oförtjänta markvärdestegringen också har en motpol, den fråga som gäller oförskylld markvärdeminskning. Jag tillåter mig, herr talman, att citera vad en tidigare ledamot av riksdagen, professorn i rättshistoria Henrik Munktel, framhöll i mitten på 1950-talet: "Det måste sägas att om oförtjänt markvärdestegring skall indras till det allmänna, då samhället åstadkommit denna, så säger både logiken och rättvisan att även oförskylld markvärdeminskning, som åstadkommes genom samhällets ingrepp, skall ersättas. På denna punkt torde emellertid de socialistiska teoretikerna icke vara lika villiga till reformer." Det finns säkerligen egnehemsägare i våra glesbygder, kanske särskilt i Norrlandslänens inland, som anser att de tillfogats oförskylld värdeminskning när arbetsmarknadsförhållandena tvingat dem att sälja sina fastigheter till lågt pris och flytta till våra tätorter.

För att bemästra det — det vill jag gärna understryka — svåra problemet att skilja värdestegring som bör *ersättas* från sådan som *inte bör ersättas*, att skilja *oförtjänt* markvärdestegring från den som *inte är oförtjänt*, föreslås i propositionen att man sätter en gräns vid en given tidpunkt i förfluten tid — tio år före ansökan om expropriation enligt huvudregeln — och att den värdestegring som kan ha skett efter den tidpunkten inte skall ersättas därför att den antas bero på expropriationsändamålet. Det är huvudregeln. Endast om det blir *utrett* att värdestegringen beror på annat än förväntningar om ändring i markens tillåtna användningssätt skall värdestegringen ersättas. De flesta markvärdeökningar som blir aktuella här beror enligt propositionen på sådana förväntningar, och därför ställer man nu upp denna presumtionsregel.

I den här delen är förslaget inte remissbehandlat, och det försvårar, som jag sade tidigare, riksdagens möjligheter att bedöma det.

Propositionen ger inte heller alldeles klart uttryck för hur värderingen

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

skall ske. Kanske kan man anta att det blir tre olika moment. För det första skall värdet vid presumtionstidpunkten, det s. k. *presumtionsvärdet*, fastställas. Enligt propositionen skall vanliga regler vid fastställande av löseskillning då gälla. Det kan i många fall innebära att de ändrade allmänna bevisbörderegler, som jag tidigare talat om, blir aktuella. För det andra skall det *aktuella värdet* utredas. Det skall, såvitt jag förstår, ske på samma sätt. För det tredje kan nästa steg för expropriaten då bli att visa att den värdestegring som kan ha skett under presumtionstiden är ersättningsgill. Lyckas han inte med detta kommer löseskillningen att fastställas till presumtionsvärdet.

Men om expropriaten har en annan uppfattning än exproprianden om presumtionsvärdet — han anser troligen då att det är högre — kan han få mycket stora svårigheter att lägga fram utredning om det marknadsvärde fastigheten hade vid en tidpunkt som ligger över tio år tillbaka i tiden. Fastighetsägaren hade vid presumtionstidpunkten ingen anledning att skaffa sig material för framtida bevisning om då gällande marknadsvärde.

Genom övergångsbestämmelser gäller nu den 1 juli 1971 som presumtionstidpunkt under tio år framåt, och det skulle ge anledning för presumtiva expropriater och för all del även för presumtiva expropriander att ganska snart säkra bevisning beträffande marknadsvärdet för fastigheter där man kan anta att expropriation för tätbebyggelseändamål kan bli aktuell inom tioårsperioden. Men ju längre presumtionstiden blir och särskilt från 1981 när den så att säga får full verkan, desto svårare blir det att visa marknadsvärdet vid presumtionstidpunkten och det är en svårighet som måste — just med de generella bevisbörderegler som nu föreslås ändrade — bli klart till nackdel för expropriaten.

Propositionen nämner tre fall av ersättningsgill värdestegring under presumtionstiden nämligen värdeökning på grund av rationalisering, på grund av stegring av priserna på fastighetens produkter eller tjänster och på grund av stigande kostnader vid nyproduktion av likvärdiga objekt. Det finns anledning att här ställa frågan om denna uppräkningslista är att anse som uttömmande eller om den endast är exemplifierande.

Men oavsett vilka åtgärder det är som kan bryta presumtionen betyder den att värdestegring under presumtionstiden i princip är oförtjänt och som sådan icke ersättningsgill. Detta innebär att en fastighetsägare riskerar underersättning under vissa omständigheter.

Låt oss här se på tre tänkbara fall. I ett första kan vi utgå från att det i själva verket föreligger ett förväntningsvärde som inte skall ersättas. Genom presumptionsregeln behöver exproprianden då inte föra någon bevisning för att nå ett materiellt riktigt resultat. Jag har ingen anmärkning i det fallet. I ett andra fall kan vi anta värdestegringen beror på annat än förväntningar om ändring i markens användningssätt och alltså skall ersättas. Här lyckas expropriaten, antar vi, genom utredning bryta presumtionen, och man når också här ett materiellt riktigt resultat. Men om i ett tredje fall värdestegringen kommer av samma orsaker som jag nyss nämnde, och alltså objektivt sett är ersättningsgill, och expropriaten inte lyckas bryta presumtionen, då får vi ett materiellt oriktigt resultat. Det är alltid den risk man tar när man ställer upp den form av bevisbörderegler som en presumptionsregel kan sägas utgöra.

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Vi har, som alla vet, i en del avseenden vissa bestämda regler om bevisbördan. I brottmål t. ex. ligger hela bevisbördan på åklagaren. Det betyder naturligtvis att en och annan tilltalad blir frikänd fast han är skyldig till det åtalade brottet. Men det är ett förhållande som vi allmänt accepterar därför att vi vill att det skall bli en garanti för att å andra sidan ingen oskyldig blir fälld. "Hellre må tio skyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld", är ett uttryck som jag tror att alla ansluter sig till. Vi har också presumtioner i t. ex. familjerättslagstiftningen därför att det kan ha väsentliga fördelar.

Men den presumptionsregel som nu föreslås, innebärande att viss värdestegring skall anses oförtjänt, måste rimligen då betyda att man med öppna ögon accepterar att den enskilde expropriaten i de fall där han inte förmår bryta presumptionen, trots att han, om de bevisbörderegler som propositionen vill införa i värderingssammanhang gällde, skulle klara bevisbördan, får avstå från ersättning som han enligt de materiellt gällande reglerna är berättigad till.

I propositionen står bl. a. följande: "En *presumptionsregel* tillgodoser markägarens berättigade intresse av att inte drabbas av oskälig förmögenhetsförlust eftersom presumptionen bryts, om utredningen ger vid handen att markvärdestegringen helt eller delvis saknar samband med den kommande ändrade markanvändningen."

Ja, just det! "Om utredningen ger vid handen", heter det, och man ställer frågan: Vems utredning? Jo, naturligtvis expropriatens. Men om inte expropriaten klarar de krav som ställs på utredningen från hans sida tar presumptionen över. Hur stark måste hans utredning vara? Jag tror att det är en avsevärd risk att fastighetsägaren-expropriaten i många fall inte kommer att klara detta. Det är, herr talman, uppenbart att statsrådet är medveten om den risk som presumptionsregeln kan få för expropriaten eftersom det i propositionen för vissa fastigheter föreslås särregler. Det föreslås ju sådana för vissa bostadsfastigheter, något som vi kan kalla en egnahemsgarantiregel. Jag skall inte gå in på den regeln nu — den har diskuterats tidigare i dag. Jag vill bara nämna att den dock av lagrådet har kritiserats därför att den strider mot grundsatsen att lika fall skall behandlas lika. Jag vill påpeka att det förefaller som om det är risk för ganska slumpmässiga avgöranden när det gäller att fastställa om regeln är tillämplig eller inte. Regeln gäller fastigheter som innehas i huvudsakligt syfte att bereda bostad åt ägaren och honom närstående. Den gäller *inte* om syftet med innehavet är att bereda ägaren "inkomster genom uthyrning". Däremot gäller regeln fastighet som är "tillfälligt uthyrd", om ägaren i framtiden tänker bosätta sig där. En i och för sig dubiös regel blir inte bättre därför att den är oklar när det gäller att avgränsa dess tillämpningsområde.

Jag har huvudsakligen uppehållit mig vid två frågor i propositionen som jag tycker är otillfredsställande lösta, särskilt ur rättssäkerhetssynpunkt. När man ser dessa två frågor tillsammans framstår tendensen i propositionen att på det expropriationsrättsliga området inskränka och försvåra den enskilde individens möjligheter att tillvarata sin rätt gentemot en mycket stark statsmakt och mot mycket starka kommuner.

Den nu tillämpade bevisbördan i expropriationsmål skall ändras

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

allmänt sett. Ungefär lika stora krav skall i fortsättningen läggas på expropriand och expropriat. Saknas tillförlitlig utredning, skall ersättningen bestämmas efter en skälighetsuppskattning. Den rättspraxis som har utvecklats efter 1949 skall brytas. Men den principiella likställighet som man nu eftersträvar i bevisningshänseende överges samtidigt i de fall som anges i 111 a §. I de fallen skall det inte ens vara principiell likställighet, utan här uppställs en presumtion till förmån för exproprianden. Det är bara när markägaren förmår motbevisa presumtionen som han får ersättning för den markvärdeökning som har skett. Bortsett från andra invändningar som man kan göra är detta inte konsekvent.

Herr talman! Enligt min mening skulle ett bifall till Kungl. Maj:ts proposition nr 122 innebära att den enskilde på expropriationsrättens område inte skulle erhålla den rättstrygghet på vilken han bör ha berättigade anspråk. De framlagda lagförslagen bör därför inte antas. På grund härav yrkar jag bifall till reservationen 1 b av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Herr LIDGARD (m):

Herr talman! Under den tid som jag har haft förmånen att få arbeta här i riksdagen har jag lärt mig åtminstone en sak, nämligen att pågående offentligt utredningsarbete skall respekteras och inte störas med delvisa och tillfälliga inhopp, vilka har sin grund i ivriga förslagsställares intresse av att skapa lösningar som ligger inom en utrednings arbetsområde. Hur många gånger har vi inte här i riksdagen alla varit med om att avslå i och för sig måhända välgrundade förslag enbart med hänvisning till att den aktualiserade frågan prövas av en eller annan utredning. Man får helt enkelt enligt den praxis som jag tycker är nära nog fast utbildad lugna sig i avvaktan på att utredningen blir färdig med sitt ställningstagande och utredningsarbetet är redovisat i form av proposition till riksdagen – även när förslaget är så obetydligt att det inskränker sig till ett önskemål att frågan skall beaktas av utredningen i dess fortsatta verksamhet.

Det är mot bakgrunden av denna – såvitt jag kan bedöma gäller det åtminstone i lagärenden – fast rotade praxis vi skall se utskottsmajoritetens förslag att riksdagen i dag skall ta ställning i sakfrågor som är föremål för utredning.

Det är värt att konstatera att utskottsmajoriteten inte nöjer sig med att beställa utredning av problemet i fråga utan direkt anger grundstommen i den proposition som man begär till nästa år. Man föreslår alltså att riksdagen skall låsa situationen för regeringen i en viktig principfråga trots att det inte finns något som helst underlag i form av utredningsarbete utan bara i vissa utredningsdirektiv som lämnats av vederbörande statsråd.

Man kan som ledamot av bygglagutredningen verkligen fråga sig vad utredningen nu skall syssla med sedan riksdagen, på det sätt som utskottsmajoriteten tänker sig, redan beslutat i en av de principfrågor som utredningen är satt att utreda. Det kan lugnt konstateras att utskottsmajoriteten vill "köra över" bygglagutredningen, vill förhindra den offentliga diskussion och det remissarbete som en offentlig utrednings förslag i allmänhet blir utsatt för innan det bearbetas för

propositions färdigställande. Det är ett uppseendeväckande avsteg från vedertagen praxis som utskottet föreslår, och jag tycker att det finns anledning att reagera mot den strypning av den offentliga debatten som blir följden av ett bifall till majoritetens förslag.

Det beslut som jag kritiserar, herr talman, är utskottets förslag i civilutskottets betänkande nr 26, att redan nu slå fast en princip av innebörd att det tillkommer samhället att avgöra var och när glesbebyggelse får ske. Som lök på laxen tillägger man att ersättning för mistad glesbebyggelserätt inte längre skall utgå.

Låt mig, herr talman, också försöka sammanställa detta förslag till beslut, vilket alltså innebär, som jag sade, att vi skulle få en proposition till nästa års riksdag, med de förslag till ändringar i naturvårdslagen som behandlas i samma utskottsbetänkande och som med en viss förkortning kan beskrivas på det sättet att man vill införa treåriga provisoriska strandskyddsförordnanden utan utredning och utan rätt till intrångserättning för markägare.

I naturvårdslagens 15 och 16 §§ finns gällande bestämmelser om strandskyddsförordnande, och ersättningsbestämmelserna finns i 28 §. Vad som i förevarande sammanhang är av intresse är själva proceduren sådan den nu är fram till ett strandskyddsförordnande.

Naturvårdsverket upplyser i saken att för meddelande av strandskyddsförordnande krävs det omfattande utredningar angående bl., a. strändernas lämplighet för bad och friluftsliv. Och så konstaterar naturvårdsverket att länsstyrelserna inte tycks ha erforderliga resurser för att kunna genomföra utredningarna i sådan tid att de stränder kan skyddas som är utsatta för ett exploateringstryck. Från dessa utgångspunkter, som jag inte har anledning att betvivla, drar man sina slutsatser – inte de slutsatser som förefaller mig mest naturliga, nämligen att länsstyrelserna skulle förstärkas för att kunna fullgöra de åligganden de fått genom naturvårdslagen. Nej, man landar i stället märkligt nog på den ståndpunkten att lagarna skall anpassas till en otillfredsställande förvaltningssituation, i det här fallet att utredningskravet skall eftersättas.

Slutresultatet blir för markägarens del att han berövas den ersättningsrätt som man, om jag inte tar fel, första gången tillerkände honom 1952 och som garanterades honom så sent som genom 1964 års naturvårdslag. Fåkunnig och omedveten om den manipulation som han är utsatt för låter sig markägaren kanske nöja med att det enligt det förslag som föreligger rör sig om ett treårigt provisorium. Det kan kanske förlängas med ytterligare tre år, men efter provisorietidens utgång skall normala förhållanden inträda, dvs. naturvårdslagen skall börja fungera på det sätt som förutsättes i 15, 16 och 28 §§, så att han någon gång – visserligen kanske i en oviss framtid – skall få ersättning för det intrång han lider. Men ack vad han bedrog sig, markägaren! Redan med propositionens uppläggning var det tveksamt, om man tänkte att man någonsin skulle komma tillbaka till de normala förhållandena enligt naturvårdslagen. Men nu, efter utskottsmajoritetens tillägg och förslag i utskottets betänkande står det alldeles klart att vi aldrig kommer tillbaka till naturvårdslagens normala situation.

Utskottsmajoritetens beställning av ett lagförslag förutsätter att all

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

bebyggelse skall föregås av planering. Det är tänkt att förslaget skall komma nästa år, och det innebär att det sker ungefär mitt i den första provisorietiden enligt naturvårdslagen. Det kommer att innebära att markägaren upptäcker att han efter ett år är berövad alla möjligheter till ersättning. Det finns för att dölja detta faktum inget sofistikerat kringsnack av typen att det man inte har rätt till kan man inte heller få ersättning för. Det visar förresten resonemanget om övergångsbestämmelserna också.

Att naturvårdslagen i angivna delar kommer att sättas ur kraft om riksdagsmajoritetens beställning effektueras av regeringen står naturligtvis ingenstans i dagens handlingar. Jag tycker att det hade varit rimligt om så hade varit förhållandet. Det förefaller mig höra till hederlighet i en redovisning av en lagstiftning som man önskar. Man kan kanske rentav vara illvillig nog att tolka läget nu på det sättet att rättssäkerheten inte har särskilt gott utrymme i en markdiskussion som i hög grad präglas av en socialistisk doktrin.

Men, herr talman, tillåt mig nu att ställa en fråga till utskottets ordförande eller till vem som helst som vill eller kan svara.

Min utgångspunkt är att propositionen om ändringen av naturvårdslagen innebär ett tillägg till naturvårdslagen, tillkomsten av en ny paragraf i den. Ändringen innebär inte ett upphävande av 15 och 16 §§ och inte heller av ersättningsbestämmelserna. Kommer ett bifall nu — det är min fråga — till den nya a-paragrafen att medföra att länsstyrelserna kommer att förbjudas att göra det som åligger dem enligt gällande lagbestämmelser, enligt 15 § och 16 § som fortfarande skall gälla? Med andra ord, kommer länsstyrelserna att fortsätta det normala utredningsarbetet i den mån man har resurser, och kommer man under denna tid att fastställa ersättningsbelopp i enlighet med gällande bestämmelser? Jag vill understryka att bestämmelserna gäller. Jag har observerat formuleringen i a-paragrafen, där man säger att länsstyrelse må avbryta ett ärende där utredning inte är avslutad, men den bestämmelsen innebär att det överlämnas till länsstyrelsens eget ställningstagande om man skall avbryta eller om man skall fortsätta.

Vad jag vill ha svar på, kanske av utskottets ordförande, är alltså: Kommer länsstyrelserna även i fortsättningen under det år som de gamla bestämmelserna gäller att arbeta på grundval av dem? Mot bakgrunden av hur lagstiftningen är utformad tycker jag att det är riktigt att så sker.

Herr talman! Låt mig så lämna denna för en viss maktfullkomlighet belysande detalj och övergå till en annan.

I flera anföranden här i dag — jag skall inte upprepa argumenteringen — har föredragande statsrådet kritiserats för att vissa i expropriationspropositionen nya förslag inte har varit föremål för någon remissbehandling och att man över huvud taget inte har försökt att inhämta några synpunkter på dessa. Utskottet redovisar, har jag lagt märke till, att utskottet har tillförts en del synpunkter i dessa ämnen — framför allt förmodar jag att det gäller den s. k. presumtionsregeln — genom skrivelser och muntliga föredragningar från bankinstitutioner, representanter för näringslivet och andra. Men vad som har skrivits och sagts under utskottets behandling tycks verkligen inte ha påverkat

utskottet och inte ha tillmätts någon betydelse, eftersom majoriteten helt framt frklarar att det vid propositionens avlttande tillgngliga materialet har utgjort en tillfredsstllande grund fr en bedmning. Man har med andra ord inte tagit ngn som helst hnsyn till de synpunkter – jag frmodar allvarliga och i visst hnseende vngande synpunkter – som framfrts vid uppvaktningar och i andra sammanhang.

Och nu krver man ett beslut av oss vanliga ledamter hr i kammaren, av oss som inte har haft mjlighet att ta del i utskottsarbetet och inte ens ansetts vrda att i reducerad form i betnkandet f attminstone en liten inblick i frutssttningarna fr beslutet. Det hade varit mycket vrdefullt om vi ftt redovisat hur kreditinstitutionerna ser p den s. k. presumptionsregelns betydelse fr bedmningen av en fastighets kreditvrldighet. Kommer bankinstitutionerna i framtiden att bli mer restriktiva nr det gller fastighetsbelningen eller blir det en ofrdrad situation? Gynnsammare fr fastighetsgaren lr det vl inte bli.

Svaret p denna frga hade inte behvt vila p s lsra spekulationer som nu finns i betnkandet, om man hade anstrngt sig fr att astadkomma en ngot s nr hygglig remissbehandling av de nya frslagen. Och svaret r absolut inte ointressant, inte heller r frgan obetydlig. Den brer mer eller mindre intimt alla fastighetsgares ekonomi och vl ocks i viss utstrckning samhllsekonomi, eftersom fastighetsbelningen ligger p s hg nv som den gr – enligt uppgift r den sig om ungefär 125 miljarder kronor.

Herr talman! Lt mig s att sga ur djupet av min okunnighet framstlla ytterligare en frga. Det ligger absolut inte, jag frskrar det, ngn som helst politisk finurlighet eller illvilja bakom den frgan; jag stller den enbart i ett frsk att skapa klarhet kring en sak som jag befarar annars kan leda till diskussion. Jag kanske ocks r ute i ogjort vder, men det vore bra om ven det kunde bli klarlagt. Det handlar om tomtrttsexpropriationen.

Jag uppfattade det s att herr Bergman, nr han blev litet ansatt i frga om villaägares strre eller mindre skerhet, svarade att fr tomtrtts-expropriation skall glla de normala frutssttningarna. Jag fattade detta p det stttet att han menade att det skulle finnas mera kvalificerade krav p en utredning frn kommunens sida om utnyttjande av marken fr ett byggande.

Och hr kommer jag med en delfrga. Menar statsrdet eller utskottsordfranden att det kan vara en tillrcklig uppgift frn en kommunal utredning, om man sger: ”Det r kommunens uppfattning att den hr, fr tillfallet med villor p egen och fri grund bebyggda marken ocks i framtiden skall vara upplten fr enfamiljshus, ty vad vi syftar genom tomtrttsexpropriation r endast att verfrora marken s att sga till kommunens ägo?”

Jag har vl observerat de frbehll som finns i propositionen i det att man liksom hittills skall ta alla mjligen hnsyn och hantera villaägare med stor frsiktighet. P den punkten finns det ingen tveksamhet, men frgan r: Kan man utnyttja bestmmelserna om tomtrttsexpropriation till att expropria en fri och egen mark tillhrande villor? R det en tillrcklig

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

bevisning när man säger att här skall i framtiden också ligga villor?

Man kommer till sådana funderingar när man gör en jämförelse mellan vad som sägs i propositionen om tomträttsexpropriation och vad som sägs i utskottsbetänkandet. Där är nämligen en diskrepans i formuleringen som förefaller mig rätt betydelsefull. På s. 160 r. 13 i propositionen står det: "En förutsättning även för tomträttsexpropriation bör vara att expropriationen avser mark som med hänsyn till den framtida utvecklingen krävs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar. I fråga om kravet på bevisning om markbehovet anser jag i likhet med utredningen att det i regel bör vara tillräckligt att kommunen förklarar sig ha för avsikt att upplåta marken med tomträtt."

Den här formuleringen i propositionen siktar på all mark, alltså både obebyggd mark, glesbebyggd mark och tätbebyggd mark.

Utskottet säger på s. 17 tredje stycket, mitt på sidan, och där är orden delvis gemensamma till en början: "Förslaget innebär att en förutsättning för även tomträttsexpropriation skall vara att marken med hänsyn till den framtida utvecklingen behövs för tätbebyggelse eller därmed sammanhängande anordningar." Men sedan kommer avvikelser i utskottsbetänkandet: "Bevisningen om detta markbehov kan dock beträffande obebyggd och glesbebyggd mark inskränkas till kommunens uttalade avsikt att upplåta marken med tomträtt." Utskottet tillstyrker därefter lagförslaget, men där finns inte ett ord om hur man ser på tomträttsexpropriation i samband med bebyggd mark. Jag vill fråga utskottets ordförande: Är det en avsiktlig diskrepans? Skall de som en gång i framtiden skall tillämpa de här bestämmelserna behöva sitta och fundera på om lagstiftaren har menat någonting annat här än han har menat i propositionen? Jag tycker att det är viktigt att få det utklarat. Jag är medveten om att jag kan vara ute i ogjort väder på den här punkten, men till framtida missförstånds undvikande kanske jag ändå skulle kunna få ett svar på frågan.

Herr statsrådet LIDBOM:

Herr talman! Jag beklagar att jag måste begära ordet vid denna sena timme, men den fråga som herr Lidgard ställde tycker jag ändå kräver ett svar för att vi skall undvika missförstånd eller missbruk i buskagitationen.

Frågan om man får expropriera en tomt som är bebyggd med en villa bara för att sedan upplåta samma tomt igen med tomträtt är att besvara med ett otvetydigt nej. Att det förhåller sig på det viset framgår om herr Lidgard i stället för att dra in detta i debatten läser vad som står i propositionen på s. 263 i mitt svar till lagrådets utlåtande. Det framgår också av utskottets betänkande.

Jag skall passa på att svara på en sak till. Herr Lidgard frågade hur länsstyrelserna skall hantera naturvårdslagen och strandskyddsbestämmelserna under den närmaste tiden, tills det kommer en ny lagstiftning. Självfallet skall myndigheterna följa nuvarande lag så länge den gäller. Det kommer inte att ges några direktiv till länsstyrelserna att förfara på något annat sätt.

Till sist vill jag i all vänskaplighet säga till alla dessa moderater som talar så förfärligt mycket om rättssäkerheten här: Begränsa er en liten

aning! För varje gång ni yttrar er hugger ni i sten så att det gnistrar om det och flisorna yr. En del av er har talat om att vi nu gör några fantastiska övergrepp – vi bryter mot våra internationella förpliktelser. Herr Adolfsson talade om artikel 1 i tilläggsprotokollet till Europarådskonventionen om mänskliga rättigheter. Kan det vara så? Det är i och för sig en mot sunt förnuft ganska stridande tanke att byggnadsföretags och andras rätt att kamma hem spekulationsvinster på markaffärer skulle vara stadfäst i en konvention som en oförytterlig mänsklig rättighet. Om man litat mer på sunda förnuftet än på de dumheter som Svea hovrätt har råkat häva ur sig, så skall man också lätt kunna konstatera att det förhåller sig så.

I artikel 1 i tilläggsprotokollet till Europarådskonventionen står: "Envar fysisk eller juridisk persons rätt till egendom skall lämnas okränkt. Ingen må berövas egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och av folkrättens allmänna grundsatser." Men sedd i sitt sammanhang syftar denna bestämmelse enbart på de fall – och det är det folkrätten handlar om – där man nationaliserar utländsk medborgares egendom. Det handlar över huvud taget inte om den lagstiftning som man tillämpar lika för egna och andras medborgare.

Vad beträffar folkrättens grundsatser och vilken ersättning som skall betalas finns i den folkrättsliga doktrinen ingen stabiliserad uppfattning om hur hög den ersättningen skall vara. I stället för att föra den här debatten vidare kan de intresserade gå till källorna och studera litteraturen. Jag kan anvisa ett antal professorer, i vilkas verk ni kan forska i stället för att fortsätta att prata om konstitutioner, konventioner och rättssäkerhet.

Herr ADOLFSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Får jag bara ställa en fråga till statsrådet Lidbom: Vilka uttalanden från Svea hovrätts sida är det statsrådet klassar som dumheter?

Herr LIDGARD (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag hade egentligen också för avsikt att till historien rädda detta uttryck om "de dumheter som Svea hovrätt hävt ur sig".

Men i övrigt skall jag be att få tacka statsrådet för det svar jag fick på mina frågor. Jag tyckte kanske inte det var alldeles tillfredsställande; jag förstår inte riktigt varför man skall behöva använda sådana där liknelser som statsrådet gjorde – om att hugga i sten och annat – med anledning av mina mycket försynta frågor.

Villaägarna får alltså uppfatta statsrådet på det sättet att de resonemang som förekommer i propositionen om att tomträttsexpropriation kan tjäna syftet att till det allmänna dra in en oförtjänt markvärdestegring, gäller icke beträffande villaägare. Lagstiftningen skall således – även om det förefaller mig som om det instrumentet finns – aldrig användas för att överföra villafastigheter på egen och fri grund till villafastigheter med tomträtt?

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Herr statsrådet LIDBOM:

Herr talman! Det uttalande av Svea hovrätt som jag åsyftade var remissyttrandet över expropriationsutredningens betänkande. Det som hovrätten där har skrivit om Europarådskonventionen har blivit en grop som alla dessa moderater har fallit i. Det yttrandet av Svea hovrätt är i sak fel, och det är ett misstag från hovrättens sida. Det var kanske hårt att kalla det för dumhet, men jag tror att det är ett yttrande som Svea hovrätt helst glömmet.

Herr ADOLFSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Statsrådet må förlåta mig om jag ger uttryck för den misstanken, att det har gått så långt att statsråd i den svenska regeringen ställer politiska värderingar före juridiska.

Herr WINBERG (m) kort genmäle:

Herr talman! Jag begärde också ordet för att konstatera det anmärkningsvärda uttalande som statsrådet gjorde här om ett seriöst avgivet remissyttrande.

Jag vill vidare notera att den lektion beträffande rättssäkerhetsfrågor som juris kandidaten Carl Lidbom på förmiddagen fick av juris kandidaten Gösta Bohman hjälpte tydligen inte herr Lidbom så mycket.

Herr OLHEDE (s):

Herr talman! Det är sannerligen en gammal fråga som vi hetsigt diskuterat här i dag. Det var redan den kloke lagstiftaren Moses som faktiskt för tusentals år sedan införde tomträttsinstitutet. I historisk tid torde Henry George med sitt verk "Framåtskridandet och fattigdomen" vara den mest kände av de många ekonomer, historiker, filosofer och politiker som trängt in i det privata jordmonopolets problem och föreslagit lösningar.

I jämförelse med de flesta andra europeiska länder har vi i Sverige inte varit särskilt radikala när det gäller att hävda samhällets rätt att på rimliga villkor tillförsäkra sig markområden för den expansion som utvecklingen kräver eller att tillföra det arbetande folket den arbetsfria inkomst som markvärdestegringarna är. Vi har i större utsträckning än t. o. m. latinska folk hållit fast vid den romerska rätten och glömt bort de germanska rättstraditionerna på detta område.

Detta kan delvis förklaras med att vi här uppe i norr länge varit ett bondefolk och att vi förhållandevis sent fick några större befolkningscentra.

Men vid sekelskiftet växte Stockholm mycket snabbt och markspekulanterna skar guld med täljknivar på folkets bekostnad. Mer allmänt började man bli medveten om att något måste göras. Men inte förrän 1907 kom den efterlängtade stadsplanelagen. Då den tillkom var den redan föråldrad. Utvecklingen hade, som så många gånger tidigare, rusat förbi lagstiftarna. Redan vid lagens tillkomst framfördes därför förslag till ändringar.

Allt tar emellertid tid. Det var först tio år senare, år 1917, som ett lagförslag förelåg som stärkte samhällets möjligheter att bevaka de

mångas intresse. Men lagförslaget förelades inte i riksdagen. Efter ytterligare elva år, dvs. 1928, framlade 1925 års sakkunniga för revision av stadsplanelagen ett förslag som återigen underströk nödvändigheten av att tillvarata samhällets synpunkter i markfrågan i de expanderande tätorterna. Detta förslag förelades heller inte riksdagen.

Först efter 24 år, dvs. 1931, kunde nästa steg tas. Men i jämförelse med då rådande lagstiftning utomlands framstår även 1931 års lagförslag som synnerligen konservativt. Lagen gav visserligen möjligheter till en ekonomisk zonexpropriation men ur det ursprungliga förslaget hade man strukit det nödvändiga komplementet att införa rationella normer för markvärdestegringen. Därmed blev hela zonexproprieringsinstitutet mer eller mindre en tom gest.

Jag vet inte om dagens lagskrivare och lagstiftare känner till namnet Nils Hasselquist.

Han var fastighetsdirektör och chef för Stockholms stads fastighetskontor 1923–1929. Han var bl. a. ledamot i 1925 års sakkunniga för revision av stadsplanelagen, och det är de grundläggande idéer som denne man presenterade under 1920-talet som nu är på väg att genomföras. Han utgav år 1937 en bok med titeln "Jordmonopolet en vidunderlig orättvisa". Den gjorde ett starkt intryck på mig, då jag som 18-åring läste boken, och detta intryck kvarstår då jag nu återigen läst igenom hans intressanta skrift.

Hasselquist berör inte bara den nödvändiga expropriationslagstiftningen utan skriver engagerat och initierat om markvärdestegringsproblemen. Han refererar, bland många andra, professor Sven Brisman, som så tidigt som 1907 i en av Verdandis småskrifter, "Jordfrågan", skrev om markvärdestegringen: "Här rinner en ständig ström av samhällsskapande värden bort och kommer aldrig åter. Varje år läggs enbart i vårt land nya miljoner till de redan uppsugna miljarderna. De tagas från vårt folks arbete, dessa summor, och de skola vila som en tyngande börda på alla kommande generationer. Varje dag, som förflyter utan att någon åtgärd vidtages, läggs nya, obotliga skador till dem, som redan åstadkommits. Hur länge skall samhället låta det fortgå på detta sätt?"

Ja, hur länge skall samhället låta detta fortgå? Den arbetsfria inkomstens domäner har alltid skyddats av feodal- och borgarsamhällena, och det är vid dessa domäners rämärken som gränslinjen går mellan kapitalistisk och socialistisk samhällsuppfattning. Det är därför inte förvånande att Carl Lindhagen kämpade i 40 år för en jordreform. Han tog redan 1903 initiativet till de markförvärv som inledde Stockholms stads aktiva markpolitik. 1904 inköptes egendomen Enskede.

Det intressanta i detta sammanhang, inte minst för dagens borgerliga politiker, som har yttrat sig i denna kammare i dag, torde emellertid vara att de som hade en socialistisk samhällsuppfattning inte var ensamma i kampen mot det privata jordmonopolet i tätorterna. Det fanns på den tiden borgerliga politiker som arbetade för inte bara en aktiv markpolitik utan även på att överföra markvärdestegringarna till samhället.

Carl Lindhagen hade stöd av högerrepresentanten G.F. Östberg och representanten för liberala samlingspartiet Henrik Hedlund, då han tog initiativet till tomträttsinstitutet som tillkom genom lagen den 14 juni

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

Ändringar i byggnads- och expropriations- lagstiftningen

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

1907. Och det skall tilläggas, vilket jag tycker är väsentligt, att K.A. Wallenberg, som satt i Stockholms stadsfullmäktige 1883–1914, var en synnerligen engagerad förkämpe för denna kommunala progressiva markpolitik. Den familjetraditionen borde inte ha försvunnit.

Även andra borgerliga politiker har känt detta samhällsansvar. 1906 föreslog den liberala stadsfullmäktigeledamoten i Stockholm herr Laurent att fullmäktige skulle begära att Kungl. Maj:t tillsatte en utredning om tomtvärdestegringsskatt. Förslaget stöddes bl. a. av den tidigare nämnde högermannen Östberg som framhöll att det var "en mycket rättvis princip".

Men det hela gick som vanligt synnerligen trögt. En motion till 1907 års riksdag om utredning om tomtvärdestegringsskatt bifölls av andra kammaren, men avslogs av första. Motionen återkom flera gånger men avslogs under hänvisning till pågående utredning. Finansdepartementet höll nämligen på med en sådan sedan 1910. En särskild kommitté avlämnade 1912 ett förslag till en särskild fastighetsskatt och år 1917 ett förslag till jordvärdestegringsskatt. Men något förslag framlades aldrig för riksdagen.

På initiativ av finansminister Thorsson föreslog emellertid Kungl. Maj:t vid 1919 års riksdag att som förberedande åtgärd för en värdestegringsskatt skulle riksdagen förorda att ett ingångsvärde fastställdes som grund för beräkningen av värdestegringen. Andra kammaren biföll, men den mer konservativa första kammaren avlog propositionen. Återigen en konservativ seger, men den blev kortvarig. Redan 1920 års riksdag godtog förslaget. Uppskattningen ägde rum under senare delen av 1920 och avsåg markvärdet vid utgången av 1919.

Men progressiva borgerliga politiker fanns även så sent som 1920. Sedan tycks det ha blivit mer tunnsått med dem på det här området. Justitieministern i Arvid Lindmans ministär, Albert Pettersson, utarbetade då personligen ett förslag till en särskild typ av fastighetsstegrings-skatt. En kommun som utvidgar t. ex. trafikleder skulle ha rätt att utta ett särskilt bidrag för att täcka kostnaderna på grund av den fastighetsvärdestegring som uppkom genom de kommunala insatserna. Kommunen skulle ha ett s. k. bettermentsbidrag.

Som skäl för lagstiftningen anfördes att man lyckats få ut 5 miljoner kronor av Lidingö tomtbolag och andra fastighetsägare på Lidingö då man byggde den nu gamla Lidingöbron. Detta var halva kostnaden för bron. Markägarna på Stora Essingen fick på sin tid betala halva kostnaden för sin broförbindelse.

Numera finns det något som heter båtnadspengar som i princip innebär detsamma men som inte tillämpas i någon större omfattning. Att markägarna i dag skulle betala halva kostnaden för en bro har inte diskuterats på länge, trots att tillkomsten av t. ex. en bro i allmänhet innebär betydande arbetsfria inkomster för markägarna.

Professor Bo Södersten angav nyligen i artiklar i Dagens Nyheter och Aftonbladet att taxeringsvärdet av marken mellan 1952 och 1970 i landet som helhet stigit från 18 miljarder till 67 miljarder eller med drygt 270 procent. I genomsnitt var stegringen i löpande priser 2,7 miljarder om året.

Men, som Bo Södersten framhåller, så "är markvärdesförändringarna på Norrlands myrar och Smålands ödegårdar av ringa intresse. De verkligt intressanta markvärdestegringarna, de som särskilt bör intressera riksdagsmännen i samband med expropriationslagstiftningen, är de som skapas i samband med utbyggnaden av våra tätorter. Det är där de oberättigade miljardvinsterna framför allt göres."

Ja, det är här de oberättigade miljardvinsterna framför allt görs. Markvärdena för hela riket ökade mellan 1952 och 1970 med 270 procent. I Stockholms län ökade de med 530 procent. Det är miljardvinster som tas från det arbetande folket och som vilar som en börda på alla kommande generationer. "Hur länge skall samhället låta det fortgå på detta sätt?" frågade professor Sven Brisman redan år 1907.

Vi står inför ett viktigt avgörande i dag, men vi skall ändå veta att vi bara tar ett halvt steg. Det grundläggande problemet löses inte. En förutsättning för att lösa markproblemet är att kommunerna ges resurser för att på ett så tidigt stadium som möjligt förvärva den mark som de behöver för utbyggnad och expansion, att föra en sådan politik att expropriationslagen inte direkt behöver användas. Detta kräver att ekonomiska resurser ställs till kommunernas förfogande så att kommunerna dels kan förvärva markområden, dels kan upplåta marken med tomträtt såväl till bostadsbyggande som till industrier. Kommunerna skall inte, som nu sker i många fall, tvingas sälja mark som de en gång förvärvat.

Kommunernas situation har under de senaste åren försvårats. Det finns inte resurser för en expansiv markpolitik. 1967 förvärvade kommunerna fastigheter för 1 245 miljoner kronor, 1968 för 1 185 miljoner kronor, 1969 för 962 miljoner kronor och 1970 för ca 810 miljoner kronor. Trots markvärdestegring och penningvärdeförsämring är det ett gradvis sjunkande belopp under de senaste fyra åren. "Lånefonden för kommunala markförvärv" är en droppe i havet i detta sammanhang. För 1971/72 ställde riksdagen 50 miljoner kronor till fondens förfogande och bostadsstyrelsen föreslår för 1972/73 100 miljoner kronor.

Svårigheterna är kanske störst för de expanderande mindre kommunerna. Tag exempelvis Lysekil i Bohuslän som får stora ekonomiska problem genom den industriella expansionen!

Kommunerna behöver köpa mark för att kunna göra en rationell planering. De bör också köpa marken för att kunna överföra de framtida markvärdestegringarna till alla medborgarna i kommunen dvs. för att genomföra tomträttsinstitutet. Men ekonomiska resurser ges inte till kommunerna för en sådan planering. Om man kan köpa måste man nästan omedelbart åter sälja marken till de etablerande företagen för att klara ränteproblemen och för att få resurser för att köpa nya markområden, kanske för senare försäljning.

Detta måste stoppas. Det krävs inte mer kapital då kommunen förvärvar mark än då ett industriföretag gör det. Industriföretagen belånar omedelbart marken, och det är det arbetande folkets sparande som ställs till industrins förfogande, även om belåningen sker i en privatbank. Detta sparande kan folket ställa till sitt eget förfogande, och

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

motsvarande minskning kan ske av industrins kapitalbehov utan att det på något sätt hämmar den industriella utvecklingen.

LO har föreslagit att 5 procent av AP-fondens medel skall avsättas för inköp av industriaktier. AP-fondens medel uppgår i nuläget till 45 miljarder, och dessa är självfallet redan placerade. Men AP-fonden växer snabbt. 1980 beräknas fonden vara uppe i 170 miljarder kronor. Det är självfallet fråga om användningen av de medel som efter hand tillföres fonden, inte de redan placerade. Principiellt har jag inte något att invända mot LO:s förslag, även om det bör understrykas att den svenska aktiemarknaden är begränsad och att operationen kräver yttersta försiktighet så att det inte sker en ökning av den privata arbetsfria inkomsten på aktiesidan genom höjda aktiekurser. Finansminister Gunnar Sträng har emellertid uttalat en större tveksamhet och lagt tonvikten på säkerheten i placeringarna, även om man nu tillåter att andra försäkringsbolag gör aktieplaceringar.

En tillfredsställande säkerhet skulle sannerligen erhållas om AP-fonden prioriterade kommunernas markköp, och avkastningen på sparandet skulle bli stort, precis som herr Adamsson faktiskt sade i denna talarstol. Det skulle finnas framtida utrymme även för aktieköp. Den invändning som man alltid hör: "Det blir inte mer pengar tillgängliga genom en sådan placering", äger en trivial giltighet.

I *nuläget* blir det varken mer eller mindre pengar. Trivialiteten kan endast framföras av de liberaler och konservativa som saknar förmågan till prioritering efter politiska värderingar, eller som medvetet inte önskar uttala sina värderingar. I detta fall är den politiska prioriteringen avgörande, och låt oss då diskutera den. Här sammanfaller ju därtill kravet på säkerhet och kravet på avkastning på det av löntagarna insamlade kapitalet på ett markant sätt med en radikal politisk värdering. Några drastiska förändringar i AP-fondens statuter behöver inte göras för att driva en sådan politik. Hänvisningar till pågående utredningar behöver inte användas som en ursäkt för ett aktivt och snabbt handlande.

Låt mig, herr talman, slutligen understryka att jag inte har några som helst moraliska synpunkter på de individer som i dagens samhälle tar ut den arbetsfria inkomsten på jordvärdestegringarna, inte ens när dessa som i ett fall lär ha uppgått till 20 000 procent. Men jag har moraliska synpunkter på det samhälle som tillåter sådant. Jag har moraliska aspekter på de lagstiftare som inte tidigare haft kraft att ändra på dessa förhållanden.

Jag har i mitt anförande, herr talman, redogjort för flera borgerliga politikers handlande i det förgångna när det gäller markproblemen. När man nu lyssnar till de borgerliga talarna – Bohman, Wennerfors, Adolfsson, Bengtsson m. fl. – läser de borgerliga motionerna och reservationerna samt hör att liberala borgarråd vill sälja centralt belägna områden i Stockholm stad, ser det ut som om den konservativa falangen inom borgerligheten har förstärkts i dessa frågor sedan början av 1900-talet. Det är i så fall en skrämmande utveckling.

Men jag hyser en förhoppning om att jag har misstagit mig. Det kanske finns borgerliga politiker, som upprätthåller en viss radikal tradition, och kristna riksdagsmän, som har tagit ställning. Det får vi snart reda på då voteringen sker.

Herr talman! Jag önskar i allt bifall till utskottets hemställan.

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Herr TOBÉ (fp) kort genmäle:

Herr talman! Jag får väl vara tacksam för herr Olhedes beröm åt äldre liberala politiker. Han sade att det ännu så sent som 1920 fanns sådana som var så radikala att de över huvud taget kunde tänka sig tomträtt. Jag förstår inte vad det innebär för radikalt att verka för tomträtt. Jag vet att det är en gammal liberal tanke. I den kommun som jag har arbetat i har vi inte någonting emot tomträtt, fastän vi har haft svårigheter med finansieringen. Kan den klaras av genom AP-fonden i prioritering med allting annat, så inte mig emot.

De anföranden som har hållits från liberalt håll här i dag har inte i någon mån vänt sig mot tomträtt såsom ett lämpligt sätt att begränsa oförtjänt markvärdestegring. Däremot har vi gått emot det tankefel som finns i expropriationslagen, nämligen att tomträtt skall kunna utgöra en särskild expropriationsgrund. Men det har inte med denna sak att göra.

Herr ADOLFSSON (m) kort genmäle:

Herr talman! Vem skall man egentligen tro på: statsrådet som förklarar att vi ser socialiseringsspöken i detta sammanhang eller herr Olhede som på allvar gör dessa spöken levande?

Vi från moderat håll ser verkligen som ett spöke framför oss den tanken att man skulle använda AP-fondernas miljarder till att tvångsköpa svenska egnahem och svensk jord över huvud taget.

Herr GREBÄCK (c) kort genmäle:

Herr talman! Jag har vid olika tillfällen framhållit att vi behöver en rationell hushållning med marktillgångarna här i landet. Det finns givetvis kontroversiella motsättningar när det gäller markanvändningen för olika ändamål. Men här sägs så ofta i debatten att samhället har ett mycket stort behov av mark, inte minst kommunerna.

Jag skulle vilja rikta en vädjan närmast till civildepartementet att ta reda på hur stort detta behov är. Jag tror att det skulle hyfsa debatten i fortsättningen i ganska hög grad. Det skulle inte vara omöjligt, tycker jag, att verkligen inventera behovet.

Det har uppgivits — jag är inte riktigt säker på dessa siffror — att det skulle kosta 50–60 miljarder kronor att lösa in det svenska fastighetsbeståndet när det gäller jordbruksjord. Om kommunerna köper för 1 miljard kronor om året, kan man lätt räkna ut att det inte skulle ta mer än 50–60 år att lösa in all jordbruksjord i detta land. Det skulle väl räcka till för kommunernas behov.

Jag tycker inte att kommunernas markförvärv är så små, men låt oss verkligen ta reda på hur mycket jord som behövs! Det blir mycket lättare att diskutera de här frågorna då; annars famlar vi i det ovissa hela tiden. Sedan kan vi börja resonera om var vi behöver sätta in expropriationslag och annan lagstiftning för att komma fram till den rationella markhushållning som är önskvärd ur alla synpunkter.

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Herr OLHEDE (s) kort genmäle:

Herr talman! Jag har här gjort en jämförelse mellan vissa radikala borgerliga politiker före 1920 och dagens politiker. Jag tror inte jag har mycket att tillägga -- de uttalanden som har gjorts i dag av dem som känner på sig att de har haft denna konservativa syn talar för sig själva.

Herr TURESSON (m):

Herr talman! Det mesta av det som bör sägas i den här långa debatten är naturligtvis sagt. Men det är en liten sak som jag tror det kan vara nyttigt att få införd i kammarens protokoll och som hänger samman med planeringsbehovet.

Det har talats så mycket om planering, planeringsbehov och planeringsproblem. Själv är jag naturligtvis inte alls negativt inställd till planering, eftersom jag under praktiskt taget hela mitt yrkesverksamma liv har sysslat med planering för markanvändning. Det finns många olika former av planering, och man förleds lätt att tro att all planering är detaljplanering, planering för stadsplane- och byggnadsplaneändamål. Så är dock inte fallet. Den formen av planering -- det bör vi ha klart för oss -- sker för tätbebyggelse i våra samhällen och i attraktiva lägen omkring samhällena. Den är dyr att utföra, den kräver ganska stora planeringsresurser, den tar lång tid och den komplicerar över huvud taget samhällsmaskineriet. Därför bör man inte detaljplanera i onödan; planeringen får inte bli något självändamål.

Jag skulle vilja poängtera och i ett sammanhang få infört i kammarens protokoll att vi i ett avseende tycks vara ense. Civilutskottet säger på s. 5 i sitt betänkande nr 26: "Glesbebyggelse är och kommer att vara den enda lämpliga byggandeformen i stora delar av landet." Det tror jag också, men inte i tätorterna och inte heller i tätorternas omgivningar; däremot i stora delar av det övriga landet. Den uppfattningen strider emellertid mot den bild av vårt lands bebyggelse som den karta ger som är fogad till civilutskottets betänkande nr 26. Det är en oerhört tendentiös karta -- det ser ut som om hela Götaland och hela Svealand vore fullspäckade med fritidshus. Så är ju inte alls fallet. I de på kartan uppritade små kvadraterna med 25 kvadratkilometers yta, där det finns 200 fritidshus, tar fritidshusens tomter upp knappt 2 procent av arealen. Större är inte problemet i de övervägande delarna av vårt land.

Till detta uttalande om glesbebyggelsens betydelse även i framtiden, som jag citerade ur civilutskottets betänkande, har nu civilministern för några timmar sedan fogat det uttalandet att det givetvis inte är avsikten att driva igenom en detaljplanering i de områden av landet där glesbebyggelse med fördel kan betraktas som den naturliga formen för byggande. Jag tycker det är värdefullt att detta är sagt inte minst med tanke på våra kommunalmän, eftersom det även i de delar av landet där det enligt civilutskottet och civilministern är naturligt med glesbebyggelse råder ett väldigt tryck från planeringsbyråkratin, en planeringsbyråkrati som gärna nappar på varje invitt till detaljplanering. Det finns massor av konsulter som tävlar om att få detaljplaneringsuppdrag med kostnader, tidsutdräkt och krångel som följd.

När det gäller att begränsa utrymmet för detaljplaneringsraseriets

entusiaster i sådana delar av landet, tror jag som sagt att det är värdefullt att i riksdagens protokoll ha de här två uttalandena antecknade.

Herr PERSSON i Karlstad (s):

Herr talman! Ansvaret för samhällsbyggandet åvilar stat och kommun. Under de sista decennierna har kommunernas arbete med samhällsbyggandet fått alltmer ökad betydelse. Markpolitiska utredningen framhåller att en önskvärd ökning av kommunens inflytande på samhällsbyggandet synes kunna åstadkommas endast genom ökat kommunalt markäga. De kommunala åtgärderna bör vara långsiktiga och syfta till en god markberedskap så att möjligheterna att påverka det framtida samhällsbyggandet säkerställs i god tid.

I fråga om den kommunala markpolitikens inriktning framhåller majoriteten inom markvärdekommittén att en kommunal dominans i fråga om markinnehavet gentemot en på många hånder splittrad äganderätt skulle ge planmonopolet *ökat reellt* innehåll. En god kommunal beredskap är enligt min mening av stor betydelse i flera avseenden. Kommunen kan, om den förfogar över mark i tillräcklig omfattning, bestämma när och var bebyggelse skall komma till stånd. Därigenom säkras man ett ändamålsenligt samhällsbyggande och en god samhällelig investeringsekonomi. Markinnehavet ökar vidare kommunens möjligheter att aktivt påverka bebyggelsens utformning i samband med bebyggelseplaneringen vid valet av hustyper och vid bestämmande av lägenhetsfördelningen m. m. I sammanhanget kan också påpekas att dessa faktorer i mycket hög grad styr bostadskostnaderna.

Mot bakgrund av det anförda anser jag i likhet med markpolitiska utredningen och 1963 års markvärdekommitté att en aktiv kommunal markpolitik är nödvändig för att samhället skall få tillfredsställande kontroll över den komplicerade process som samhällsbyggandet utgör. Expropriationsrätten syftar främst till att det allmänna skall kunna trygga tillgång på mark för exempelvis bostäder, affärs- och industrilokaler, trafikleder, skolor, fritidsanläggningar m. m. Under senare år har vissa reformer genomförts. Trots dessa anses fortfarande många olägenheter vara förenade med gällande bestämmelser. De föreslagna ändringarna i expropriationslagstiftningen syftar bl. a. till att motverka markspekulation och att möjliggöra en mera demokratisk planering av samhällsbyggnaden. Kommunerna får större möjligheter att föra en politik som pressar hyror och priser på egna hem, konsumentpriser och kommunalskatter.

I diskussionen nämns ofta *en* särskild typ av markspekulation, den typ då en person kan göra stora vinster genom att köpa mark billigt och sälja den dyrt. Spekulationen tillgår då så att vederbörande försöker undvika en försäljning så länge att tätortsbebyggelsen når ända in på knutarna. Detta gör det möjligt att få ut ett högt pris. Förväntningsvärdena höjs.

Men den från kostnadssynpunkt viktigaste typen av markspekulation är en annan. Det är när byggföretag köper mark. De gör det därför att markinnehavet innebär byggnadsrätt för företaget i fråga. Genom att företaget äger marken behöver man inte konkurrera med andra företag om själva byggandet. Detta monopol på byggnadsrätten är värt mycket

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

för varje byggföretag, och därför är företagen beredda att betala ett högt pris för marken. Byggföretagens markköp har i hög grad bidragit till att pressa upp den allmänna prisnivån på mark inom en mängd orter i landet och inte bara i storstadsregionerna. Denna beredskap att betala ett högt pris bidrar naturligtvis till att fördyra bostäderna. Men en större kostnadshöjande faktor är utan tvivel den brist på konkurrens i entreprenadledet som följer av markköp.

Man kan säga att två konkurrensideologier här står mot varandra. De privata byggarna – och i praktiken även de borgerliga partierna – talar om att det behövs fri konkurrens om byggbar mark och de båda gemensamma intressenterna går till storms mot kommunalt markmonopol. Nu är det så att vid fri konkurrens om marken får det företag byggnadsrätt som betalar det högsta priset. Den andra linjen är att kommunen eller en kooperativ byggherre äger marken, och då blir det en förhandlingssituation, en anbudstävlan, där byggföretaget inte i kraft av markägande har trumf på hand. Då blir det den som bygger förmånligast vid given kvalitet som vinner.

Det finns en mängd exempel på hur markinnehav har gett och ger byggnadsföretagen stora fördelar. Jag skall här nämna två fall.

Det ena gäller Täby, Vågsjö gård. I en kommunalnotis hösten 1969 i Dagens Nyheter heter det: "Beslut om att köpa Vågsjö gård fattades efter omröstning i Täby fullmäktige på torsdagskvällen. I köpeavtalet ingår rätt för säljaren byggfirman L E Lundberg & Co att bygga 50 småhus i köpingen. Två centerpartister yrkade på avslag för hela köpet. Socialdemokraterna ville ha bort klausulen om byggrätt för L E Lundberg. Beslutet gick dock igenom efter kommunalnämndens förslag." I den kommunen har man borgerlig majoritet.

Jag vill så ge ett exempel från mitt eget län och kommun, Värmland och Karlstad. Byggnads AB L E Lundberg gjorde för några år sedan en satsning på Karlstad. Företaget köpte en rad saneringsfastigheter i stadens centrum och sökte samtidigt täcka in företagets expansionsbehov genom att gradvis köpa en krans av fastigheter längs dåvarande norra kommungränsen. Några av råmarksfastigheterna lyckades Lundberg köpa, andra inte. Stor uppmärksamhet väckte det när han plötsligt ärvde en av de fastigheter han tidigare förgäves försökt köpa. Kring denna arvsfastighet, Trangärdstorp, blåser i dag debattens vindar i Värmland. Lundberg vill bygga, kommunen fastslår att platsen skall vara strövområde, Lundberg hugger ner skogen.

I Plan 71, Karlstads planeringsregions långtidsplan, är Trangärdstorp fortfarande grönområde. I verkligheten har området en annan färg. Just nu kalhugger nämligen byggmästare Lundberg stora delar av skogen. Billeruds moderna skogsmaskiner går fram med förödande verkan. När en orienteringstävling skulle hållas i trakten på sensommaren upptäckte man att det plötsligt inte fanns någon skog kvar att orientera i. Billerud har köpt skogen på rot och avverkar bort emot 5 000 kubikmeter, helt enligt skogsvårdsstyrelsens regler. Ett ca 15 hektar eller 30 tunnland stort område kalhuggs och kommer i framtiden att likna ett månlandskap.

Flera av de här affärerna har det gemensamt att byggföretagen inte behåller marken i sin ägo utan säljer den till kommunen – inte sällan till

s. k. humant pris – men de förbehåller sig då rätten att få bygga konkurrensfritt, antingen på marken i fråga eller på annan mark inom kommunen. Detta visar vilket värde företagen tillmäter byggnadsrätten. I flera fall har kommunerna också accepterat företagens anspråk på byggnadsrätt med monopol.

Det är svårt att klart ange de ekonomiska konsekvenserna av denna typ av markspekulation. Men de är sannolikt betydligt större än de ekonomiska konsekvenserna av den första typ av markspekulation som jag här nämnde.

I en kommentar till Skånska cementgjuteriets delårsrapport i Veckans Affärer nr 44 år 1969 framgår betydelsen för aktieägarna av den här typen av markspekulation: "Entreprenadföretag med egna markreserver kan genom att exploatera dem i egen regi nå bättre lönsamhet än man kan uppnå på rena entreprenader (beställningsjobb). Cementgjuteriet har traditionellt haft en hög andel egen regi-arbeten. Nya råmarksförvärv i år säkrar en fortsättning på den sysselsättnings- och resultatutjämnande verksamheten."

Konsekvensen för konsumenten av byggföretagens markköp illustreras av en nyligen utförd undersökning av 45 grupphusområden, uppförda i Storstockholm 1970 med statliga lån. Den har gjorts av tekn. lic. Ants Nuder och tekn. lic. Bengt Johansson vid tekniska högskolan. Man har i undersökningen fördelat projekten efter om de hade mer än 5 procents överkostnad eller mindre.

Undersökningen klargör att "det som . . . praktiskt taget genomgående visade sig ha avgörande inverkan på storleken av överkostnaderna var *hur* producenten skaffat sig rätten att bygga". I "praktiskt taget samtliga fall" där överkostnaderna var högre än 5 procent hade rätten att bygga skaffats genom köp av mark eller kommunal markfördelning utan konkurrensförfarande. Det senare är oftast en följd av ett tidigare markköp från byggföretagets sida, där man sedan sålt marken till kommunen – med förbehåll om monopol på byggnadsrätten. För de objekt med överkostnader som understiger 5 procent har rätten att bygga fördelats genom någon form av konkurrens om entreprenaden.

Men markspekulationen ger även andra än kostnadsmässiga konsekvenser. Genom höga markpriser och höga krav på förräntning motverkas ofta en miljömässigt motiverad bebyggelse typ till förmån för en företagsekonomiskt motiverad.

Många byggföretag håller i dag på att köpa upp stora markområden för att i framtiden kunna bygga utan konkurrens. I Österåkers kommun äger Widmark & Platzer, Prosakoföretagen och Hallström & Nisses sammanlagt över 800 hektar råmark. I Helsingborgsregionen har Byggnads AB Göran Bengtsson förvärvat mer än 1 000 hektar, etc.

Undersökningar som gjorts av byggkonkurrensutredningen visar att det inte är ovanligt att byggföretag förvärvar mark med ett mycket långsiktigt perspektiv. De privata byggföretagen vill inte ha denna konkurrens. Boris Blomgren, vice verkställande direktör i John Mattson Byggnads AB, sade i Byggnadsarbetaren nr 32 år 1971: "Vi har mycket egen mark och det är en bra råvara i dåliga tider." Men han tillade att John Mattson nu inte köper mark längre: "Det kan vi inte göra med den

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

nya expropriationslagstiftningen.” Detta torde vara ganska riktigt uppfattat.

De av regeringen föreslagna ändringarna i expropriationslagstiftningen innebär rätt väsentligt försämrade förutsättningar för byggföretagens markspekulation. Ett exempel på den saken: För närvarande kan en kommun sällan exproprierar mark om den enskilde markägaren har ”förutsättningar, intresse och vilja” att själv medverka i samhällsbyggnaden, dvs. om markägaren är ett byggnadsföretag. I de nu föreslagna ändringarna ligger bl. a. att kommunen också i sådana fall skall få företa expropriation. Detta kritiseras av de borgerliga. Men konkurrens i byggandet förutsätter att marken inte ägs av byggföretag, således företag som i och för sig har ”förutsättningar, intresse och vilja” att medverka i samhällsbyggnaden. Förslaget avser att ge kommunerna medel att föra en *aktiv* markpolitik.

De moderata anser alltså att detta lagförslag strider mot de mänskliga rättigheterna enligt FN-deklarationen och Europarådskonventionen, och i utskottsbehandlingen var ett av argumenten att byggföretagen måste skaffa sig mark för att kunna förverkliga sina projekt – och därmed göra fortsatta spekulationer.

Det sades också att kommunerna betalt alldeles för höga priser för sina markinnehav. Ja, vilket alternativ har funnits? Enligt mitt förmenande inget alls, eftersom kommunerna genom den nuvarande lagens brister haft begränsade möjligheter.

Centern och folkpartiet vill för sin del skjuta upp behandlingen av propositionen. De vill invänta utredningar, remissyttranden m. m. och vill ej heller vara med om att markpriset per den 1 juli 1971 skall vara normgivande.

Arbetarrörelsens grundläggande ståndpunkt i bostadsfrågan, att bostaden bör vara en social rättighet och ej en marknadsvara, fordrar för sitt förverkligande en mängd samhällsingripanden. Det gäller att upphäva privata spekulationsintressens inflytande på bostadsförsörjningen, fritidsbyggandet och övrigt samhällsbyggande och att ersätta detta med ett demokratiskt inflytande i kommunerna. Den nya expropriationslagstiftning som regeringen nu föreslagit syftar till att stärka kommunernas framtida ställning i samhällsplaneringen, så att vi får en fördelning av våra mark- och vattenresurser som också värnar om landets miljöintressen.

Det förslag vi nu har att ta ställning till är viktigt, och här tvekar inte vi socialdemokrater om vikten av att ge samhället dessa resurser och styrinstrument. De borgerliga har än en gång visat sin rädsla och misstro när det verkligen gäller. Det verkar som en läpparnas bekännelse från folkpartiet och centern när det gäller miljövärd. Samhället behöver instrument, om vi skall kunna förverkliga resursfördelningen.

Herr talman! Det lagförslag som framlagts är väl förankrat inom arbetarrörelsen. Det innebär ett betydelsefullt steg framåt när det gäller att främja de breda lagrens intressen gentemot ekonomiskt starka intressen, mot miljöförstörare, storbolag och markspekulanter. I motsats till herr Wennerfors anser utskottsmajoriteten att det förslag som regeringen framlagt är nödvändigt. Detta är, herr Wennerfors, inget angrepp på den enskilda äganderätten.

Herr Adolfsson ansåg det vara förvånande att regeringen nu framlägger de aktuella lagförslagen och han målar socialiseringsspöket i all sin prakt. Det kan väl inte ha undgått någon i kammaren att regeringen aviserat en riksplan nästa vecka. I anledning härav är det, som statsråden Lundkvist och Lidbom m. fl. sagt här i dagens kammardebatt, att det är ytterst viktigt att denna riksplan inte får bli en aktuell och nyutkommen specificerad katalog för spekulationstänkande. I anledning därav finns det inga argument som är hållbara nog för att icke anta det nya lagförslaget.

Än en gång försöker de borgerliga förhindra att samhället får tillgång till styrmedel, som oundgängligen behövs för en bättre samhällsplanering. Civilutskottet var nyligen på en resa till Finland, och då kunde vi alla, som deltog, på ort och ställe övertyga oss om att det enda som där verkligen saknades var styrmedel. Jag tycker att vi vid den frågestund vi hade med de finska samhällsplanerarna fick tillräckligt med argument för att även de borgerliga ledamöterna skulle förstå vikten av att ge samhället erforderliga resurser.

Herr talman! Jag yrkar bifall till utskottets förslag på samtliga punkter.

Herr KNUT JOHANSSON i Stockholm (s):

Herr talman! Den som lyssnar till den här debatten får lätt en känsla av att man från borgerligt håll ser de av regeringen föreslagna åtgärderna som någonting av ett självändamål och inte som nödvändiga åtgärder för en aktiv kommunal markpolitik. Jag tycker att det är tråkigt att den markpolitiska debatten i så hög grad har präglats av de borgerligas påståenden i fråga om villa- och egnahemsägare. Det hade annars kunnat bli en debatt som allmänt kännetecknas av insikten om att viktiga demokratiska framsteg nu står att vinna. Det är tråkigt att se hur den mycket snäva partipolitiken leder både folkpartiet och centern till att vilja skjuta avgörandet framför sig. Det är tråkigt att se att dessa partier därmed inte tar vara på ett tillfälle att förverkliga paroller som de flitigt använder sig av, bl. a. i valrörelserna.

Den föreslagna lagstiftningen om expropriation ger utan tvivel möjlighet till vad folkpartiet brukar tala om, nämligen att en kommuns medborgare skall ha rätt till insyn i planeringen och att planeringen skall avgöras genom demokratiska beslut. Detta skulle folkpartiet nu kunna medverka till men gör det inte. När det kommer till kritan slås folkpartiet inte för den s. k. närdemokratin. Partiet vill i stället bevara en ordning där kommunernas planering många gånger måste göras i slutna lokaler i stället för i öppen debatt eller vid förhandlingar med en markspekulant i stället för i de demokratiska organen. Man avstår dessutom från att ge ett entydigt bidrag till att bryta ner den ordning där byggföretag genom markköp skaffar sig byggmonopol.

Och centern skulle nu kunna medverka till att riksplaneringen, som syftar till att skydda mycket värdefull miljö, får ett nödvändigt markpolitiskt stöd redan från början. Men miljöintresset är tydligen inte tillräckligt stort för detta. Centern skjuter avgörandet ifrån sig.

När vi för några år sedan arbetade med dessa frågor i expropriationsutredningen, kändes det ganska främmande att tro att den politiska

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

konstellationen i slutändan skulle bli sådan man kan bevittna den i dag. Här ställer sig alltså den samlade borgerligheten vid sidan om kravet på en tidsenlig markpolitik. Jag vill inte säga att jag är häpen, men jag erfar ändå en viss förvåning.

De felaktiga påståenden som cirkulerat i den allmänna debatten under hösten och som de borgerliga gärna underblåst har i och för sig bemötts här av tidigare talare. Bemötandena har gällt sådana huvudfrågor som motivet för att ett långsiktigt perspektiv borde gälla vid kommunernas markförvärv, liksom värderingsreglerna och motiven för att försöka undanröja oförtjänt värdestegring. Låt mig bara komplettera på en enda punkt, nämligen vad gäller expropriation för upplåtelse mot tomträtt. Här försöker man från borgerligt håll konstruera en motsättning mellan expropriation för tätbebyggelse och expropriation för tomträtt. Man försöker göra gällande att förslaget om tomträttsexpropriation har något av okynne över sig, men en avsikt att upplåta marken mot tomträtt demonstrerar precis lika starkt som någonting annat, att kommunen behöver marken för sin utveckling. Vare sig man väljer den ena eller den andra expropriationsgrunden, ligger ju ett mycket seriöst motiv bakom en ansökan, och detta har slagits fast bl. a. av bostadsstyrelsen i dess remissvar på utredningen. För övrigt skulle kommunerna inte ha råd – de har inga ekonomiska möjligheter – till några som helst okynnesaffärer.

Nå, men varför är tomträten en självständig expropriationsgrund? Det har dels en praktisk betydelse, nämligen på så sätt att kommunerna kan göra en tidsvinst genom att välja just den grunden, dels och framför allt har det betydelse som en markering av statsmakternas avsikter. Om man nämligen har den uppfattningen att den värdestegring samhället skapar bör tillfalla samhället självt, bör väl också i logikens namn den form för markupplåtelse förordas som just tjänar detta syfte.

Detta förord från statsmakternas sida bör uttryckas så starkt och så otvetydigt som över huvud taget är möjligt. Det är precis vad som nu sker.

De borgerliga invänder också att man kan binda en kommun till en viss upplåtelseform för all framtid. Ja, men är det inte det som är nödvändigt, om tomträten skall ha ett värde? Om man i det ena ögonblicket säger sig vilja ha tomträtt för att därefter i ett mera ansträngt kommunalekonomiskt läge avstå från marken, då är ju hela idén med tomträten förfuskad.

Personligen kan jag inte se någon nackdel i att lagstiftningen i någon mån dämpar möjligheterna till sådana samhällsekonomiska manövrer som de borgerliga i Stockholm förmodligen är beredda att ge sig in på med kvarteren runt detta hus som bricker i det spelet.

Det är en riktig ordning som nu föreligger till avgörande. Den enda kommentaren som skulle kunna göras är, att det är beklagligt att detta inte skett tidigare.

Herr LEVIN (fp):

Herr talman! Jag skall be att först få rikta en fråga till herr Olhede. Han sade i sin historiska exposé något om det arbetande folket. Han upprepade det flera gånger. Jag skulle gärna vilja fråga honom: Vem är

det arbetande folket, herr Olhede? Är det de 45,3 procent av svenskarna som för drygt ett år sedan röstade socialdemokratiskt?

Herr talman! I anslutning till de många påpekanden som gjordes i gårdagens debatt om nödvändigheten att man från regeringshåll återger företagarna tron på framtiden och dess möjligheter skulle jag här i debattens slutskede vilja göra några reflexioner med anknytning till detta tema.

Som reservanterna herr Grebäck och herr Tobé har påpekat innefattar detta lagförslag ett moment av rättsosäkerhet. Osäkerhet i vilken form den än förekommer är i och för sig en negativ faktor, inte minst för en företagare. Den som startar eller utvidgar en industriell verksamhet är ofta medveten om att stugan en dag kommer att bli för trång, men begränsade resurser verkar återhållande, och dessutom har han åtminstone hittills kunnat räkna med att en gång i framtiden genom försäljning skaffa fram pengar för en sådan expansion. Men om den nya lagen får den konsekvensen att det framtida värdet blir osäkert eller i varje fall mycket svårbedömbart har man inte bidragit till att stärka näringslivets framtidsförhoppningar, och det har väl ändå från alla håll ansetts vara önskvärt – bortsett möjligen från kommunisterna.

Hittills har, som någon också tidigare varit inne på under diskussionen, bankerna kunnat basera sin kreditgivning mot säkerhet i fastighetsinteckning på undan för undan i inflationstider stigande värden. Det gäller inte bara industrier, det gäller också villor och alla andra fastigheter. Ovissheten om säkerhetens framtida värde, dvs. försäljningspriset om kommunen gör bruk av den rätt som lagen avser att ge den, måste väl leda till att kreditinstituten blir försiktigare och kanske hårdare mot den som önskar låna, och det kan inte vara någon i och för sig önskvärd utveckling från vare sig villaägarens eller rörelseidkarens synpunkt. Att kommunisterna mässar om spekulanter och profithajar är begripligt, eftersom de saknar intresse för saklig diskussion. Men jag tycker att regeringens representanter borde kunna hålla med om att det finns andra problem i sammanhanget än markspekulation och förstå att villaägare och över huvud taget alla som äger en fastighet av vad slag det vara må i det lagda förslaget, som i vissa stycken kan vara bra, ser ett hot. Det innebär inte någon grov förvanskning, som tidigare här har sagts, att hävda att alla fastighetsägare kan uppleva förslaget som ett hot.

Därmed är inte sagt att förslaget i alla delar eller att alla tankar bakom det är motbjudande. Jag erkänner gärna att det behövs medel mot osund markspekulation – ty sådan förekommer, det är vi alla medvetna om. Å andra sidan bör man akta sig för att vädra osund markspekulation i alla fastighetstransaktioner, vilket jag tycker en del av talarna har gjort. Och i mina öron lyder de paroller obehagliga som går ut på att det skulle vara på något sätt odemokratiskt eller rent av skamligt att svenska medborgare äger svensk mark och har rätt att bebygga den.

Jag har i dag fått det intrycket att regeringen har större intresse av politisk strid än av en samförståndslösning som tar hänsyn också till den hälft av Sveriges folk som har en delvis annan mening än socialdemokraterna om de nu aktuella frågorna. Regeringen har inte något krav eller någon fullmakt från svenska folkets majoritet att forcera fram en

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

lagstiftning som i vissa avseenden innebär en väsentlig ändring av gällande rätt.

Statsrådet Lidbom påpekade i ett utomordentligt provokativt anförande att det har förflutit ganska lång tid sedan förslaget lades fram. De opinionsundersökningar som har publicerats med jämna mellanrum tyder ju inte på att regeringens mandat skulle ha utvidgats, snarare tvärtom. Jag tycker att socialdemokratin har anledning att av ren självbevarelsedrift gå varsamt fram och inte i onödan söka strid utifrån den fullständigt felaktiga förutsättningen att svenska folkets flertal i alla lägen betraktar köp och försäljning av fast egendom som osund markspekulation eller att all värdestegring skulle vara något fult och skamligt.

Herr Lidboms tydligen Södersteninspirerade skildring av hur mark-, villa- och fastighetsägarnas förmögenheter skulle ha stegrats våldsamt varje år kan ifrågasättas. Men å andra sidan torde dessa människor – det gäller miljoner människor, som hårt pressas av den politik som leder till ständigt stegrade skatter och lika ständigt sjunkande penningvärde – anse en viss värdestegring rimlig. Har man fått betala skatt på värden som fastställts i administrativ ordning, är det väl naturligt att man reagerar negativt på förslag som syftar till att begränsa ens rätt till ersättning om och när man tvångsvis frångår sin fastighet.

Om jag hade varit i herr Lidboms kläder skulle jag nog ha bemödat mig om att vara mer socialdemokrat än socialist. Eller delar statsrådet Lidbom kanske den mening som Aftonbladets moderna Kata Dalström nyligen formulerade ungefär så här: ”Jag vill inte ha en villa om jag så fick den till skänks, ty då skulle jag bli så förborgerligad att det inte vore riktigt klokt”? Men i så fall, herr Lidbom, är det nog hög tid att betänka att svenskarna i allt större utsträckning har blivit så pass förborgerligade att de *vill* bo i små egna hus. Många tecken tyder på att folket snart är slutgiltigt färdigt med den bostadsepok som karakteriseras av massproduktion av kanske moderna men ytterligt fula och otrivsamma betongblock, som kommer att stå som ett dystert monument över efterkrigstidens kanske största felbedömning.

Herr LOTHIGIUS (m):

Herr talman! Den 6 februari 1970 tillsattes naturvårdskommittén med en rad prominenta ledamöter – tre generaldirektörer, departementsråd, hovrättsråd och arkitekter – och en och annan parlamentariker. Bl. a. skulle denna naturvårdskommitté ta upp en fråga som i det här sammanhanget har kommit in i *Vildn*, nämligen frågan om ersättning för utebliven glesbebyggelse i naturvårdsområden.

Skall man ta bort de viktigaste frågorna hos de parlamentariska utredningarna så fort det blir känsligt, så fort det bränner? Är det ett riktigt demokratiskt sätt att arbeta? Hade det inte varit riktigare och hade det kanske inte också medverkat till att dämpa den här debatten, om vi sakligt och erfarenhetsmässigt fått fullfölja vårt uppdrag, när vi nu hade satt i gång, inventerat en rad svenska orter och tittat på en mängd naturvårdsområden, fritidsområden osv.? Det verkar som om regeringen är rädd för att följa den gamla, vedertagna vägen när det gäller det parlamentariska utredningsväsendet. Skall vi då hålla på med detta? Det

är verkligen någonting som man kan anmärka på.

Jag skall, herr talman, inte ta upp de frågor som bl. a. herr Levin berörde alldeles nyss. Jag skulle kunna dra fram exempel från mitt eget län och från Jönköpings kommun som statsrådet Lidbom pekade på i sitt anförande men som egentligen visar motsatsen till vad han sagt, men jag skall inte förlänga kammarens debatt. Jag vill bara säga att moderata samlingspartiets ställningstagande i sammanhanget bl. a. beror på att vi inte fått fullfölja de parlamentariska utredningar som dock departementet har tillsatt.

Överläggningen var härmed slutad.

Civilutskottets betänkande nr 26

(ändring i byggnadslagen, m. m.)

Punkten 1 (planläggningsbehovet)

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 1 a av herr Grebäck m. fl. samt 3:o) reservationen nr 1 b av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Grebäck begärde votering, upptogs för bestämmande av kontrapositionen ånyo de båda återstående propositionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Wennerfors begärt votering beträffande kontrapositionen, upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående civilutskottets hemställan i betänkandet nr 26 punkten 1 antar reservationen nr 1 a av herr Grebäck m. fl. röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren till kontrapositionen i nämnda votering antagit reservationen nr 1 b av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	—	111
Nej	—	43
Avstår	—	150

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 26 punkten 1 röstar ja, den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 a av herr Grebäck m. fl.

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	— 156
Nej	— 113
Avstår	— 36

Punkterna 2 och 3

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten 4 (föreskrifter till förekommande av tätbebyggelse)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 4 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 26 punkten 4 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 4 av herr Grebäck m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja	— 155
Nej	— 149
Avstår	— 1

Punkten 5

Utskottets hemställan bifölls.

Punkten 6 (vidgat strandskydd)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 6 av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Wennerfors begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 26 punkten 6 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 6 av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde

rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 260
Nej — 38
Avstår — 6

Punkten 7 (byggnadslov)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 7 av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Wennerfors begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkandet nr 26 punkten 7 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.
Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 7 av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 262
Nej — 37
Avstår — 5

Punkterna 8–11

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Civilutskottets betänkande nr 27

(ändringar i expropriationslagstiftningen)

Punkten 1 (uppskov och avslag m. m.)

Propositioner gavs på bifall till 1:o) utskottets hemställan, 2:o) reservationen nr 1 a av herr Grebäck m. fl. samt 3:o) reservationen nr 1 b av herrar Wennerfors och Adolfsson, och förklarades den förstnämnda propositionen vara med övervägande ja besvarad. Då herr Grebäck begärde votering, upptogs för bestämmande av kontrapositionen ånyo de båda återstående propositionerna, av vilka den under 2:o) angivna förklarades ha flertalets mening för sig. Sedan herr Wennerfors begärt votering beträffande kontrapositionen, upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående civilutskottets hemställan i betänkandet nr 27 punkten 1 antar reservationen nr 1 a av herr Grebäck m. fl. röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren till kontraposition i nämnda votering antagit reservationen nr 1 b av herrar Wennerfors och Adolfsson.

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Wennerfors begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 110
Nej — 49
Avstår — 146

I enlighet härmed blev följande voteringsproposition uppläst och godkänd:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 1 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 1 a av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 155
Nej — 149
Avstår — 1

Punkten 2 (markägares erbjudna medverkan)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 2 av herrar Tobé och Ångström, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Tobé begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 2 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 2 av herrar Tobé och Ångström.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Tobé begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja — 213
Nej — 85
Avstår — 7

Punkten 3 (förutsättningar för expropriation av småhus)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 3 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 3 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 3 av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja — 155

Nej — 149

Punkten 4 (tomträttsexpropriation)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 4 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra
propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck
begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 4 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 4 av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja — 154

Nej — 149

Punkterna 5 och 6

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

Punkten 7 (expropriation för kulturella ändamål)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 6 av herrar Tobé och Ångström, och förklarades den
förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Tobé
begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Torsdagen den
9 december 1971

*Ändringar i
byggnads- och
expropriations-
lagstiftningen*

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 7 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 6 av herrar Tobé och
Ångström.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Tobé begärde rösträk-
ning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning
gav följande resultat:

Ja — 209
Nej — 50
Avstår — 45

Punkten 8 (grunderna för beräkningen av expropriationsföretagets
inverkan på fastighetsvärdena)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 7 av herr Grebäck m. fl., och förklarades den förra
propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Grebäck
begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 8 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 7 av herr Grebäck
m. fl.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Grebäck begärde
rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna om-
röstning gav följande resultat:

Ja — 155
Nej — 111
Avstår — 38

Punkten 9 (föreskrifter om expropriationsföretagets inverkan på
ersättningarna)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels
reservationen nr 8 b av herr Engström, och förklarades den förra
propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Werner i
Tyresö begärt votering upplästes och godkändes följande voterings-
proposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 9 röstar ja,
den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 8 b av herr Engström.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens
ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Werner i Tyresö
begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Den-
na omröstning gav följande resultat:

Ja - 246
Nej - 14
Avstår - 43

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

Punkterna 10-15

Kammaren biföll vad utskottet i dessa punkter hemställt.

*Ang. uranutvin-
ningen i Ranstad*

Punkten 16 (ytterligare åtgärder för att överföra viss mark i kommunal ägo, m. m.)

Propositioner gavs på bifall till dels utskottets hemställan, dels reservationen nr 11 av herr Engström, och förklarades den förra propositionen vara med övervägande ja besvarad. Sedan herr Werner i Tyresö begärt votering upplästes och godkändes följande voteringsproposition:

Den som vill att kammaren bifaller civilutskottets hemställan i betänkan-
det nr 27 punkten 16 röstar ja,

den det ej vill röstar nej.

Vinner nej har kammaren bifallit reservationen nr 11 av herr Engström.

Vid omröstning genom uppresning förklarades flertalet av kammarens ledamöter ha röstat för ja-propositionen. Då herr Werner i Tyresö begärde rösträkning verkställdes votering med omröstningsapparat. Denna omröstning gav följande resultat:

Ja - 267
Nej - 15
Avstår - 21

På förslag av herr talmannen beslöt kammaren uppskjuta behandlingen av återstående på föredragningslistan upptagna utskottsbetänkanden till morgondagens sammanträde.

§ 2 Ang. uranutvinningen i Ranstad

Herr industriministern JOHANSSON erhöll ordet för att besvara herr Janssons (s) den 25 november framställda interpellation, nr 219, och anförde:

Herr talman! Herr Jansson har frågat mig hur jag bedömer möjligheterna till fortsatt uranutvinning och därmed fortsatt sysselsättning för personalen vid AB Atomenergis uranverk i Ranstad.

Jag vill först erinra om att statsmakterna år 1969 fattade beslut om ett treårigt utvecklingsprogram med syfte att klarlägga förutsättningarna för en framtida exploatering av de stora uranskifferfyndigheterna i Billingen. Bruttokostnaden för programmet - som alltså löper ut vid slutet av detta budgetår - beräknades till 25 miljoner kronor. En förutsättning för beslutet var att uranproduktionen vid Ranstadsverket efter tre års utvecklingsarbete skulle avvecklas helt. Ställning till frågan om verksamhetens karaktär i övrigt togs emellertid inte. Vid behandlingen av frågan

uttalade sig riksdagen för en redovisning av möjligheterna till alternativ verksamhet i Ranstad i god tid före utvecklingsperiodens utgång.

AB Atomenergi lade i juni fram en lägesrapport, som beskriver de resultat som uppnåtts under periodens första två år. Arbetet har inriktats på en anläggning med en kapacitet av ca 1 250 ton, dvs. en tiodubbling av nuvarande anläggning till en beräknad investeringskostnad av ca 430 miljoner kronor. Av rapporten framgår att många av de problem som är förbundna med utvinning av uran ur den låghaltiga skiffermalmen nu beräknas kunna lösas på ett bättre sätt än man tidigare räknat med. Detta påverkar ekonomin hos en framtida stor anläggning gynnsamt.

Atomenergi har under det fortsatta arbetet med projektet funnit ytterligare potentiella möjligheter att förbättra uranutvinningens ekonomi, bl. a. genom att utvinna vissa andra mineral och genom att använda det bergrum som uppkommer vid skifferbrytning i stor skala som undre vattenmagasin i ett s. k. pumpkraftverk. Enligt Atomenergis bedömning ligger därmed för första gången en uranproduktion från skiffer med företagsekonomiskt rimlig lönsamhet inom räckhåll.

Atomenergi anser mot denna bakgrund att en utbyggnad av Ranstadsverket till år 1980 nu är motiverad från såväl kommersiella som försörjningspolitiska synpunkter. Bolaget hemställer därför om uppdrag att förbereda en sådan utbyggnad. Enligt bolagets förslag skulle – efter vissa ytterligare utvecklingsarbeten – principbeslut om utbyggnaden kunna fattas under budgetåret 1973/74. Atomenergi hänvisar till att det nu pågående arbetet i Ranstad skapar gynnsamma förutsättningar för en utbyggnad. Bl. a. pekar bolaget på värdet av att kunna utnyttja den nuvarande arbetsstyrkan vid verket, som uppgår till ca 100 personer.

Jag vill här gärna ansluta mig till vad interpellanten sagt om Ranstadspersonalens insatser. Trots svåra arbetsförhållanden har den lyckats åstadkomma resultat som överträffar vad som för några år sedan ansågs möjligt.

Atomenergi har även lämnat vissa uppgifter om konsekvenserna av ett beslut om en total nedläggning av uranverksamheten i Ranstad. Efter ett sådant beslut skulle verksamheten successivt avvecklas under en period av ett och ett halvt år. Atomenergis personal i Ranstad skulle då minska från ca 100 till 30–40. Även senare kommer sannolikt viss personal att erfordras för underhålls- och kontrolluppgifter m. m., beroende på vilken alternativ verksamhet som kommer till stånd i Ranstad. Atomenergi har inte ansett sig kunna finna intressenter för en sådan alternativ verksamhet så länge programmet för uran ej fastställts. Frågan har preliminärt tagits upp med länsstyrelsen i Skaraborgs län.

Såsom framhålls i interpellationen är emellertid möjligheterna att bereda personalen i Ranstad fortsatt sysselsättning i första hand beroende av den fortsatta verksamheten på uranskifferområdet. Denna fråga måste bedömas i ett vidare sammanhang. Under 1970- och 1980-talen kommer kärnkraften att svara för en allt större del av vår elproduktion och därmed även av vår totala energiförsörjning. Kärnkraftutbyggnaden skapar ett snabbt ökande behov av uran. Detta behov kan tillgodoses på flera sätt: genom import, genom utvinning ur de kända inhemska uranskifferfyndigheterna eller genom utvinning ur de nya fyndigheter

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. uranutvin-
ningen i Ranstad*

som kan framkomma vid prospektering inom landet. Det gäller här att skapa en rimlig avvägning mellan ekonomi och långsiktig försörjnings-trygghet. Jag vill också påpeka att tillgång till vissa tjänster som för närvarande inte kan utföras i Sverige – framför allt anrikning – har lika stor betydelse för försörjningstryggheten som tillgång till uran.

Underlag för bedömningen av dessa frågor har under hösten tagits fram inom industridepartementet och redovisas nu i form av en promemoria om Sveriges kärnbränsleförsörjning. En sammanfattning har i dag delats ut till riksdagens ledamöter, och jag skall därför begränsa mig till att återge vad som i promemorian anförts om Ranstadsverket.

På grundval bl. a. av de synpunkter som kommit fram vid remiss-behandlingen av Atomenergis förslag görs i promemorian den bedömningen att enbart hänsyn till försörjningstryggheten inte utgör ett tillräckligt skäl för att bygga ut Ranstad i början av 1980-talet. Även om det före år 1985 finns viss risk för tillfälliga marknadsstörningar bedöms tillgången på uran då som betryggande. Under senare delen av 1980-talet måste man emellertid räkna med möjligheten av såväl betydande prisstegringar som knapphet på uran. Med hänsyn till att vår elproduktion då sannolikt kommer att vara baserad huvudsakligen på kärnkraft skulle detta kunna få allvarliga konsekvenser. En rimlig försörjningspoli-tisk målsättning blir därför att bedriva sådan förberedande verksamhet på området att ett utbyggnadsbeslut snabbt och med hög teknisk-ekonomisk säkerhet kan resultera i en färdig produktionsanläggning från omkring år 1985.

Även om det alltså inte skulle vara motiverat för staten att enbart med hänsyn till försörjningstryggheten satsa på en utbyggnad av Ranstad före mitten av 1980-talet framstår enligt promemorian en väsentligen kommersiellt betingad uranutvinning redan dessförinnan som tänkbar. Atom-energi har anmält att bolaget avser att verifiera möjligheterna till kostnadssänkningar och att ta upp diskussioner med tänkbara intressen-ter inom kraft- och gruvinindustrin. I promemorian framhålls önskvärd-heten av att klarhet rörande förutsättningarna för en eventuell kommersi-ell verksamhet i Ranstad skapas snarast möjligt.

För den händelse att någon sådan verksamhet inte kan komma till stånd bör redan nu förberedelser vidtas för ett begränsat program. Ett sådant program skulle endast syfta till att tillgodose det samhälleliga försörjningsintresset av att relativt snabbt kunna sätta i gång en inhemsk uranutvinning omkring mitten av 1980-talet.

Det föreslås i promemorian att Atomenergi – vid sidan av överjäg-gningar om en eventuell kommersiell exploatering – utarbetar ett program som svarar mot detta försörjningspolitiska mål. Vidare föreslås att bolaget undersöker möjligheterna att förlägga även sådan annan verksam-het i Ranstad, som kan förenas med det fortsatta arbetet med uranutvinning. Det förutsätts att Atomenergi redovisar resultat av dessa utredningar och överläggningar före den 1 februari 1972.

Jag vill här understryka, att ett fortsatt program i Ranstad med det begränsade syftet att underlätta en eventuell idrifttagning under 1980-talet inte kan innefatta att den nuvarande personalkrävande material-hanteringen vid verket upprätthålls i nuvarande omfattning. Som jag

nämnde inledningsvis förutsattes redan vid 1969 års beslut att denna del av verksamheten skulle avvecklas vid treårsperiodens slut. Såvida det inte visar sig möjligt att redan nu inleda förberedelser för en kommersiellt betingad utvinning av uranskiffrarna kommer således endast en del av den nuvarande Ranstadspersonalen att kunna beredas fortsatt anställning hos Atomenergi inom ramen för ett utvecklingsprogram.

Departementspromemorian kommer nu att remissbehandlas. Hela materialet – inberäknat Atomenergis kompletterande undersökningar av bl. a. möjligheter till kommersiell produktion i Ranstad – avses redovisas för riksdagen i proposition våren 1972. Jag hoppas att då ett slutligt svar skall kunna ges på frågan om den framtida verksamheten i Ranstad och om möjligheterna att bereda personalen fortsatt sysselsättning.

Herr JANSSON (s):

Herr talman! Jag ber att till statsrådet och chefen för industridepartementet få framföra ett tack för svaret på min interpellation. Svaret är ju mycket uttömmande och innehåller dessutom, såvitt jag kan bedöma, åtskilligt av positiva drag. Även om jag är fullt medveten om att statsrådet inte i dag kan göra några definitiva uttalanden om Ranstadsverkets framtid, tyder interpellationssvaret på att man inom industridepartementet mycket seriöst kommer att pröva de förslag som lagts från AB Atomenergi i vad gäller den framtida uranutvinningen och eventuellt exploatering av den stora uranskifferfyndigheten i Billingen.

Jag noterar även med tillfredsställelse att industriministern delar min uppfattning att personalen vid uranverket i Ranstad löst sina uppgifter på ett föredömligt sätt. Trots den låga uranhalten och de tekniska problemen har det gjorts utomordentliga insatser från hela personalen. Den tro som personalen i Ranstad har på den verksamhet den sysslar med har medfört att alla nedlagt ett effektivt arbete. De anställda har sammansvetsats till ett effektivt team, som resulterat i att Ranstadsverket även internationellt sett kommit att betraktas som banbrytande på sitt område.

I det riksdagsbeslut som togs 1969 angående Ranstadsverket och dess treåriga utvecklingsprogram ingick som en betydelsefull del att man under treårsperioden skulle undersöka möjligheter att förlägga annan verksamhet till Ranstad och att resultatet skulle redovisas för riksdagen i god tid före försöksperiodens utgång. Nu har AB Atomenergi såsom här också sagts föreslagit att den nuvarande verksamheten i Ranstad skall drivas vidare efter treårsperiodens utgång den 1 juli 1972 med sikte på att bygga ut en stor urananläggning för en investering av ca 430 miljoner och med en arbetsstyrka överstigande 600 man. Det har emellertid inte förekommit några alternativa planer för den händelse att statsmakernas beslut skulle gå i negativ riktning. Detta har av naturliga skäl inneburit att den kvarvarande personalen känt en viss oro för sina möjligheter till fortsatt sysselsättning vid Ranstadsverket.

Som framgår av industriministerns svar har AB Atomenergi inte ansett sig kunna finna intressenter för en alternativ verksamhet vid Ranstadsverket så länge programmet för uranproduktionen inte har fastställts, och det kan man naturligtvis ha full förståelse för.

I det här sammanhanget vill jag uttala som min mening att den eventuella alternativa verksamhet som skulle komma till stånd bör vara någon form av helst statlig verksamhet, som är så utformad, att man inte på något sätt låser möjligheterna att för framtiden exploatera uranmalmen i Billingen.

Problemet med uranverket i Ranstad har ju varit att trots att malmkroppen i Billingen är mycket stor till sin utbredning, så är uranhaltan låg, varför det varit förenat med vanskligheter att få en brytning i stor skala lönsam. Avgörande för framtidsbedömningen på detta område är hur världsmarknadspriset på uran kommer att utveckla sig. Hittills har det legat synnerligen lågt, men det finns all anledning att anta att det kommer att stiga i takt med den utbyggnad av kärnkraften som man kan räkna med under de närmaste årtiondena. Som industriministern också framhållit i svaret kommer kärnkraften under 1970- och 1980-talen att svara för en allt större del av vår elproduktion och därmed också för vår totala energiförsörjning. I den promemoria som under hösten utarbetats inom industridepartementet och som industriministern hänvisar till i interpellationssvaret och vilken kammarens ledamöter i dag fått ett sammandrag av finns många intressanta uppgifter om vår försörjning av kärnbränsle i framtiden. Av den promemorian framgår bl. a. att man under senare delen av 1980-talet, som inrikesministern har sagt, kan räkna med möjligheten av såväl betydande prisstegringar som knapphet på uran. Man framhåller vidare, som industriministern också har anfört i svaret, att "en rimlig försörjningspolitisk målsättning blir därför att bedriva en sådan förberedande verksamhet på området att ett utbyggnadsbeslut snabbt och med hög teknisk-ekonomisk säkerhet kan resultera i en färdig produktionsanläggning från omkring år 1985".

Detta är ett mycket viktigt konstaterande från industriministern. Det skulle med sådana förutsättningar vara synnerligen olyckligt om statsmakterna i denna viktiga fråga, som kan bli av avgörande betydelse för vår framtida energiförsörjning, agerade på ett sådant sätt att de tekniska och ekonomiska insatser som gjorts i Ranstad inte i framtiden skulle kunna utnyttjas på ett tillfredsställande sätt.

Hittills har man i Ranstadsverket investerat cirka 150 miljoner kronor. Därtill kommer de cirka 25 miljoner kronor som riksdagen ställde till förfogande år 1969 i samband med beslutet om det nu löpande utvecklingsprogrammet.

Därutöver kan man med fog anföra att det ligger ett betydande värde kapitaliserat i den personal som för närvarande är sysselsatt vid Ranstadsverket. Personalen är nämligen i stor utsträckning specialutbildad för sina uppgifter. Uranmalmshantering är mycket speciell till sin natur och i många avseenden olik annan sysselsättning. Den erfarenhet och det tekniska kunnande på detta specialområde som Ranstadspersonalen besitter får man enligt min mening inte glömma bort att väga in i detta sammanhang.

I den kompletterande skrivelse som AB Atomenergi ingav till industridepartementet den 1 december i år har man också redovisat ett par mycket intressanta projekt som kan bli av betydelse för bedömningen av den fortsatta verksamheten vid Ranstadsverket.

Man har nämligen, som industriministern här påpekade, förelagt Vattenfalls ledning ett förslag om utbyggnad av ett s. k. pumpkraftverk. Detta skulle utbyggas så att man från en invallad sjö på Billingsens överplan via en tunnel med en fallhöjd på 150 meter utnyttjade de stora bergrumsvolymer som uppkommer vid skifferbrytningen såsom undre vattenmagasin i pumpkraftanläggningen. Om gruvans bergrum utnyttjas såsom undre vattenmagasin i en sådan anläggning kan Ranstadsanläggningen, enligt verkställd utredning, tillgodoräkna sig cirka 10 kronor per kubikmeter för de utrymmen som ställs till förfogande för pumpkraftverket. Om hela värdet av denna anordning med tio timmars genereringstid tillgodoräknas uranutvinningen skulle kostnaden för uranet sjunka med cirka en dollar per pound. En sådan kostnadsreduktion skulle dessutom motsvara en förbättrad förräntning med cirka 4 procent.

Kan sedan utvinningen av vissa andra mineraler som vanadin och molybden få tillgodoräknas uranutvinningen medför det att uranpriset kan reduceras med ytterligare 1 dollar per pound.

Sammantaget innebär det att man vid brytning på 1980-talet skulle ligga mycket nära det då beräknade världsmarknadspriset på uran, och brytningen i Billingen skulle då kunna betraktas som fullt lönsam.

Samtidigt som jag än en gång tackar industriministern för det positiva svaret vill jag uttrycka den förhoppningen, att den remissbehandling som nu skall äga rum av den här departementspromemorian och handläggningen i övrigt inom industridepartementet utfaller positivt för Ranstadsverkets del samt att den där anställda personalen skall kunna känna trygghet för den framtida sysselsättningen.

I detta anförande — under vilket herr tredje vice talmannen övertog ledningen av kammarens förhandlingar — instämde herr Signell (s) och fru Åsbrink (s).

Herr BÖRJESSON i Falköping (c):

Herr talman! Jag vill gärna understryka vad industriministern och interpellanten anförde beträffande Ranstadspersonalens insatser. Utomordentliga insatser har gjorts av hela personalen. Även om hotet om och farhågorna för nedläggning av driften har hängt över deras huvuden så har de anställda skött sitt arbete på ett i alla avseenden föredömligt sätt. Helt naturligt är de oroade inför framtiden.

Utan att på något sätt föregripa det slutgiltiga ställningstagandet anser jag att det — om man anlägger rena sysselsättningssynpunkter på frågan — skulle vara beklagligt om verksamheten i Ranstad skulle leda till en total nedläggning eller en minskning av den nuvarande verksamheten. Ett sådant beslut om en temporär nedläggning, eller om en minskning av arbetsstyrkan från nuvarande 100 till 30–40 anställda, skulle i den bygden innebära allvarliga problem ur sysselsättningssynpunkt. Arbetsituationen i den bygd som det här är fråga om tål knappast en sådan minskning utan att det får allvarliga konsekvenser.

Jag hoppas att det inte skall dröja alltför länge innan den framtida verksamheten i Ranstad blir klart fastställd. Innan så sker anser sig inte Atomenergi ha möjligheter att finna intressenter till en alternativ

verksamhet. Om en sådan är möjlig är för dagen svårt att fastslå.

Jag är medveten om att, som industriministern framhöll i svaret, möjligheterna att bereda personal i Ranstad fortsatt sysselsättning i första hand är beroende av den fortsatta verksamheten på uranskifferområdet. Denna fråga måste helt naturligt bedömas i ett vidare sammanhang.

I en promemoria behandlas det framtida behovet av uran och möjligheterna att importera, och där tas hänsyn bl. a. till kostnaderna för den importerade uranen och den uran som utvinns inom landet — faktorer som är avgörande vid bedömandet av den framtida bristen i Ranstad. Utan att på något sätt vilja föregripa behandlingen av den proposition som förväntas i anledning av departementspromemorian hoppas jag, i likhet med interpellanten herr Jansson, att de ekonomiska avvägningarna som här måste göras, och andra bedömningar, skall leda till att driften i Ranstad upprätthålles i fortsättningen i minst den nuvarande omfattningen.

Herr industriministern JOHANSSON:

Herr talman! Jag har självfallet full förståelse för den oro som kan kännas bland personalen, som emellertid inte har varit ovetande om det beslut som fattades 1969. Det hade som förutsättning att uranproduktionen efter tre års utvecklingsarbete skulle avvecklas helt. Men det uttalades också från riksdagens sida att en redovisning skulle lämnas om möjligheterna för alternativ verksamhet.

Nu har för bara några dagar sedan Atomenergi inkommit med en redogörelse, som förefaller innefatta möjligheter till en bättre ekonomi vid uranutvinningen. Det är väl ingen som begär att jag redan nu skall ha en uppfattning om vad som är realistiskt att räkna med, men jag är överens med interpellanten om att det här är utomordentligt intressant och att det som nu redovisas av Atomenergi bör undersökas — och undersökas så skyndsamt som möjligt. Jag har redovisat i interpellationssvaret att vi har begärt att få ärendehandläggningen påskyndad och utförd i så snabb takt som över huvud taget är möjligt för att sedan komma tillbaka, och jag vågar garantera att vi skall göra allt för att antingen — om det som sägs från Atomenergis sida visar sig hållbart — pröva om man skall lägga fast ett sådant program eller också, om det visar sig att det inte går, såvitt möjligt är skapa andra möjligheter till sysselsättning.

Herr JANSSON (s):

Herr talman! Jag tackar industriministern för det ytterligare förtydligande han gjorde i det senaste inlägget. Det är naturligtvis viktigt vad som än skall hända att man har möjlighet att planera på det sättet att det inte blir några alltför stora luckor i verksamheten på Ranstad, så att den personalstyrka som nu finns där får möjlighet till fortsatt sysselsättning. Som jag försökte framhålla tidigare är personalen där specialutbildad. Den har fått särskild utbildning för det arbete det gäller, och det kan vara ganska svårt att plötsligt ställa om till annan verksamhet.

I den promemoria som jag återopade och som framlades av AB Atomenergi den 1 december i år har man ju föreslagit att man skulle få

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. uranutvin-
ningen i Ranstad*

fortsätta med ett program omedelbart efter den 1 juli 1972, varigenom det skulle bli möjligt att omedelbart gå över till en utvidgad drift utan att behöva genomföra några inskränkningar, vare sig beträffande personal eller i något annat avseende. För att kunna genomföra en sådan plan med utnyttjande av de befintliga personalresurserna skulle man för nästa budgetår behöva ett extra anslag för verksamheten på 9,5 miljoner kronor. Jag vill till industriministern ställa frågan hur han bedömer möjligheten att bevilja AB Atomenergi ett sådant anslag på 9,5 miljoner kronor, som skulle möjliggöra en direkt fortsättning av projekteringen för framtiden.

Herr BÖRJESSON i Falköping (c):

Herr talman! Även jag vill framföra ett tack till industriministern, inte minst för det senaste kompletterande svaret på interpellationen. Jag vill försäkra industriministern att det var lugnande besked som här lämnades. Jag har ofta kontakt med den personal som arbetar ute på Ranstad, och det är helt naturligt att man där är oroad för framtiden. Men vi hoppas, som tidigare framhållits, att personalens farhågor för försämringar av dess möjligheter till sysselsättning inte skall bli verklighet.

Herr HYLINDER (fp):

Herr talman! Det förekommer ju alltid oro när en nedläggning av eller inskränkning i en verksamhet är ifrågasatt. Alldenstund Skaraborgs län ligger utanför det allmänna stödområdet är vi ju där särskilt intresserade av hur de ansvariga ställer sig till åtgärder i samband med eventuell inskränkning i driften. Därför tycker jag att det var en lugnande ton i industriministerns senaste besked, där han meddelade att man, oavsett om det blir fråga om en utbyggnad, som självfallet medför driftökningar och nyanställningar, eller ett mera begränsat program med indragningar som följd, skulle kunna räkna med sysselsättning åt de människor som arbetar där nere.

Som mina kamrater på Skaraborgsbanken tidigare framhållit gäller det ett väl fungerande arbetslag och en produktionsapparat som man bör slå vakt om, så att den inte kommer i olag utan omedelbart kan träda i verksamhet vid en utbyggnad. Jag ber därför att få instämma i det tack som här riktats till industriministern för hans besked och avvaktar med intresse den vidare planering som kommer att ske på detta område, speciellt de innovationer och andra grepp som kan komma till användning för att göra driften lönsam under perioden fram till dess att man räknar med att utvinningen kommer i takt med priserna på världsmarknaden för den produkt det gäller.

Herr industriministern JOHANSSON:

Herr talman! På den fråga som herr Jansson ställt är jag i dag inte i tillfälle att ge något svar. Vi befinner oss i budgetarbetstid, och jag kan inte ta upp den frågan. Svaret blir självfallet också beroende av det vidare arbete som vi kommer att lägga ner.

Jag vill komplettera vad jag sade tidigare. Självfallet skall vi göra allt som är möjligt för att klara sysselsättningen. Jag tror att det är

nödvändigt att göra den kompletteringen, så att man inte nu har uppfattningen att vi under alla omständigheter kommer att klara den uppgiften. Vi bör emellertid ha vissa möjligheter att medverka till en lycklig lösning.

Överläggningen var härmed slutad.

På förslag av herr tredje vice talmannen beslöt kammarerna uppskjuta besvarandet av återstående på dagens föredragningslista upptagna interpellationer till ett senare sammanträde.

§ 3 Herr tredje vice talmannen meddelade att trafikutskottets betänkande nr 24 skulle uppföras närmast efter jordbruksutskottets betänkande nr 61 på föredragningslistan för morgondagens sammanträde.

§ 4 Upplästes följande till kammarerna inkomna ansökan:

Till riksdagens kammarer

Härmed får jag anhålla om ledighet från riksdagsgöromålen från och med onsdagen den 15 december kl. 13.00 till och med fredagen den 17 december för deltagande i Europarådskommittésammanträden i Paris.

Stockholm den 9 december 1971

Gösta Bohman

Kammarerna biföll denna ansökan.

§ 5 Kammarerna åtskildes kl. 23.51.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Solveig Gemert

Nr 144

Torsdagen den
9 december 1971

*Ang. uranutvin-
ningen i Ranstad*